

Pedagogická
fakulta
Faculty
of Education

Jihočeská univerzita
v Českých Budějovicích
University of South Bohemia
in České Budějovice

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Pedagogická fakulta
Katedra výtvarné výchovy

Diplomová práce

Umělecká osobnost Karla Zemana

The artistic personality
of Karel Zeman

Vypracovala: Bc. Jana Košová
Vedoucí práce: MgA. Petr Brožka, PhD.

České Budějovice 2019

Prohlášení

Prohlašuji, že svoji diplomovou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury. Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své diplomové práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejich internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

V Českých Budějovicích dne 29. 4. 2019

.....

podpis studentky

Poděkování

Chtěla bych poděkovat svému vedoucímu práce MgA. Petru Brožkovi, PhD. za odborné rady a cenné připomínky. Dále bych ráda poděkovala mé rodině a blízkým za podporu, které se mi dostalo v průběhu studia.

Abstrakt

Diplomová práce s názvem Umělecká osobnost Karla Zemana se skládá z teoretické a praktické části. Teoretická část obsahuje základní informace o umělci Karlu Zemanovi a jeho tvorbě. Dále se zabývá inspiračními vlivy na umělcovu tvorbu a uvádí ji do mezinárodního kontextu. Další částí teoretické práce je nalezení vlivu Zemanovi tvorby v aktuálním kulturním prostředí.

Praktická část diplomové práce se skládá ze tří metodických listů k vybraným filmům režiséra Karla Zemana. Listy jsou ve formě leporela, obsahují informace o vybraném filmu. Dále jejich obsah tvoří výtvarné úlohy a písemné úkoly k zamyšlení. Grafická úprava listů je vytvořena pomocí vektorové grafiky v počítačovém programu Adobe Illustrator.

Klíčová slova: Karel Zeman, režisér, animovaný film, metodický list

KOŠOVÁ, Jana. Umělecká osobnost Karla Zemana. České Budějovice, 2019, Diplomová práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Pedagogická fakulta. Katedra výtvarné výchovy. Vedoucí práce MgA. Petr Brožka, PhD.

Abstract

The diploma thesis named The Artistic personality of Karel Zeman consists of theoretical and practical part. Theoretical part includes basic information about the artist Karel Zeman and his works. It deals with inspirational influences that had impact on his creations and puts them into the international context. It is also focused on finding the effects of Zeman's work at contemporary cultural environment.

The practical part of this diploma thesis consists of three methodical papers which are made for selected films of the director Karel Zeman. These papers are in the concertina book's form, they offer some basic information about the selected film. They also comprise creative tasks and writing assignments to think about. Graphical design of methodical papers was created using vector graphics in Adobe Illustrator.

Keywords: Karel Zeman, director, animated movie, methodical paper

Obsah

ÚVOD	7
TEORETICKÁ ČÁST	8
1 ANIMOVANÝ FILM V DOBĚ KARLA ZEMANA	9
1.1 Zahraniční animovaný film 1. poloviny 20. století	9
1.2 Počátky českého animovaného film ve 40. a 50. letech 20. století	11
1.2.1 Jiří Trnka	12
1.2.2 Hermína Týrlová	13
1.2.3 Karel Zeman.....	13
2 FILMOVÁ TVORBA KARLA ZEMANA	15
2.1 Karel Zeman	15
2.2 Filmová tvorba Karla Zemana	19
2.2.1 Loutkový film Karla Zemana	20
2.2.2 Kombinovaný film Karla Zemana	23
2.2.3 Animovaný film Karla Zemana	38
2.3 Vlivy na tvorbu Karla Zemana.....	42
3 ODKAZ TVORBY KARLA ZEMANA A MOŽNOST JEHO VYUŽITÍ V SOUČASNOSTI	44
3.1 Muzeum Karla Zemana	44
3.2 Ludmila Zemanová.....	45
3.3. Inspirace Karlem Zemanem	46
PRAKTICKÁ ČÁST	47
4 METODICKÉ LISTY	48
4.1 Motivace a inspirace	48
4.2 Realizace a grafická úprava.....	48
4.3 Inspirace v hodinách výtvarné výchovy.....	49
4.4 Popis metodických listů.....	51
4.4.1 Cesta do pravěku.....	51
4.4.2 Vynález zkázy.....	52
4.4.3 Baron Prášil.....	53
ZÁVĚR	54
SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ	55
SEZNAM PŘÍLOH	58
PŘÍLOHY	59
ZDROJE PŘÍLOH	88

ÚVOD

Diplomová práce se zabývá uměleckou osobností Karla Zemana a jeho filmovou tvorbou. Karel Zeman byl významným českým výtvarníkem, režisérem i scénáristou a převážně se věnoval vytváření animovaných filmů. Za svůj život vytvořil mnoho nápaditých a výjimečných filmů, kterými předběhl svou dobu. Proslavil českou kinematografii 20. století především díky svým postupům, kterých při tvorbě loutkových a animovaných filmů využíval. Je také nazýván průkopníkem trikových filmů a je uznáván i ve světové kinematografii.

Tato diplomová práce se skládá z teoretické a praktické části. V teoretické části se zabývám uměleckou tvorbou Karla Zemana jako takovou, jeho filmy a nápady, ale i inspiračními vlivy. Věnuji se jeho životu a popisuji, jak se stal zasloužilým českým umělcem. Podrobněji studuji jeho filmy, jaké použil metody při natáčení, co bylo inspirací pro vybraná témata a jak samotný film působil nejenom na diváky. Dále se snažím okrajově zasadit jeho tvorbu do mezinárodního kontextu, a to tak, že předkládám autory, kteří se zabývali podobnou tematikou. Tvorba Karla Zemana je velmi ceněná i v současnosti, proto se ji pokouším zasadit do aktuálního prostředí a snažím se nalézt, kde v přítomnosti jeho filmy a práce slouží jako předloha či inspirační zdroj k umělecké činnosti a tvorbě.

V praktické části představuji metodické listy k vybraným filmům Karla Zemana, které jsou ve formě leporela. Metodické listy jsou celkem tři, a to k následujícím filmům – *Cesta do pravěku* (1955), *Vynález zkázy* (1958) a *Baron Prášil* (1961). U těchto tří filmů v listech přibližuji stručně děj a základní faktografii filmových snímků. Dále popisuji film z pohledu tématu a animovaného či výtvarného zpracování. Zmiňuji, co bylo inspiračními zdroji pro Karla Zemana při vytváření jeho filmů a dokládám různé filmové zajímavosti pro diváky. V neposlední řadě se v metodických listech nachází různé výtvarné a písemné úkoly, které jsou elementární součástí celého metodického celku.

TEORETICKÁ ČÁST

1 ANIMOVANÝ FILM V DOBĚ KARLA ZEMANA

1.1 Zahraniční animovaný film 1. poloviny 20. století

Ještě před vynálezem samotného filmu hledali umělci různé cesty, jak kresbám dodat iluzi pohybu. V roce 1832 Belgičan Joseph Plateau vynalezl přístroj, který umožňoval ze série kreseb vytvořit pohyblivý obrázek – skrze průřezy v otáčejícím se disku. Příchod hraného filmu na pár let vývoj animovaného filmu zastavil, a to až do počátku 20. století.

Prvním režisérem, který začal tvořit fantastické a iluzionistické filmy nejenom v zahraničí, ale jako úplně první, byl Francouz Georges Méliès. Byl nazýván kouzelníkem, iluzionistou, karikaturistou a géniem filmového triku. Inspirován filmovou technikou, kterou vymysleli bratři Lumiérové, otevřel v roce 1896 své vlastní kino. K trikové fotografii a trikovému filmu přišel de facto náhodou, když se mu omylem zasekl kryt kamery při natáčení pouliční scény. Tehdy pochopil potenciál trikového filmu a magických efektů. Méliès začal tvořit filmy, ve kterých si pohrával se stříhem, různými montážemi a svým promyšleným trikům přizpůsoboval scénu, kostýmy i herecké osnovy.¹ V roce 1902 Georges Méliès uvedl film *Cesta na Měsíc*, kterým představil nejenom nové trikové možnosti, ale i nový filmový žánr – science fiction. Film dosáhl triumfálního úspěchu nejen ve Francii, ale i v zahraničí, a stal se inspirací pro mnoho budoucích autorů. Dochovalo se kolem stovky Mélièsových filmů, ale nejznámějšími filmovými snímky jsou dvě adaptace románů od Julese Vernea *Cesta na Měsíc* (1902) a *20 000 mil pod mořem* (1907).²

Současně s tvorbou Mélièse tvořili i jiní autoři. Například v roce 1908 Angličan J. Stuart Blackton přišel s technikou tzv. stop motionu, což je animace seskládaná ze série snímků. Tuto techniku převzal Francouz Émile Cohl, který v letech 1908 až 1918 natočil přes sto animovaných filmů a také vytvořil první kreslenou postavičku. Na přelomu let 1919 a 1920 začaly v zahraničí vznikat první produkční studia animovaných filmů. Dnes světově známý Walt Disney sehrál v období rozvoje animovaných filmů stěžejní roli, jeho studio ovládalo ve 20. a 30. letech minulého století animovanou produkci v Hollywoodu. Ve 40. letech přišlo

¹ [Srov.] BERGAN, Ronald. *Film*. New York: DK Pub., 2006. s. 18.

² [Srov.] SADOUL, Georges. *Dějiny světového filmu: od Lumiera až do současné doby*. 2. vyd. Praha: Orbis, 1963. s. 25-26.

na scénu studio MGM s krátkými kreslenými filmy W. Hanny a J. Barbery, ve kterých vystupovaly postavičky Tom a Jerry. Dále se v této době rozvíjely kreslené filmy ve studiích společností Warner Bros. nebo UPA (United Production of America).

V Americe se v první polovině 20. století snažili autoři hlavně o kreslené filmy a filmové postavičky, ale v ostatních zemích zkoušeli s tímto žánrem experimentovat. V Kanadě rozvíjeli kresbu přímo na film, kombinovali živé herce a kresbu a využívali kamery se západkou k urychlení a zkreslení pohybu (tzv. pixilace). Ve Velké Británii vyprodukovali první britský celovečerní animovaný film *Farma zvířat* a jiní autoři zkoušeli malovat přímo na filmový materiál.³

³ [Srov.] BERGAN, Ronald. *Film*. New York: DK Pub., 2006. s. 118-120.

1.2 Počátky českého animovaného film ve 40. a 50. letech 20. století

Velký rozvoj českého animovaného filmu nastal po 2. světové válce. V poválečné době sice vznikalo několik filmových žánrů, ale z dnešního pohledu vystupují převážně filmy s dokumentární nebo sociální tematikou nebo filmy reagující na kulturní a politický stav, pokud tato filmová „reakce“ byla autorům a režisérům v oné době umožněna. Ale animovaný film má hlavně v 50. letech 20. století díky pár českým osobnostem zasloužené a uznávané místo. Byla to doba, kdy se začaly objevovat nové směry a postupy, a režiséři a scénáristi se snažili od 50. až do 70. let 20. století posouvat hranice české kinematografie, a v mnoha případech se jim povedlo pozvednout českou kinematografii až na světovou úroveň. V 70. a 80. letech minulého století bohužel kvůli kulturním a politickým okolnostem se český film kvalitativně i myšlenkově propadl.⁴

Český animovaný film má svoje kořeny v loutkovém filmu. Loutkovým filmem začínali čeští průkopníci animace na poli české kinematografie.

Ač to může znít velice nepravděpodobně, českému filmu (hlavně animovanému) velice pomohlo znárodnění filmového průmyslu v roce 1945.⁵ V této době se vznikající odvětví animovaného filmu rozdělilo na dvě centra. České centrum bylo v Ateliéru filmových triků (AFIT). V roce 1945 byl pověřen uměleckým vedením Ateliéru Jiří Trnka, který je znám jako zakladatel moderního loutkového filmu a tentýž rok také spoluzaložil filmové studio Bratři v triku.⁶ Druhé moravské centrum představovaly Zlínské filmové ateliéry (v té době ještě Gottwaldovské), které dnes nesou název Ateliéry Bonton Zlín.⁷

Průkopník českého filmu Karel Zeman pracoval, i společně s další průkopnicí Hermínou Týrlovou, právě ve zlínských ateliérech, kde hlavně začala jeho profesionální filmové kariéra. Ateliéry Bonton Zlín jsou stále velice známé, i přes to, že historie zlínské kinematografie sahá až do 30. let minulého století. V té době do zlínských ateliérů přišel například známý režisér Elmar Klos. Prvotní význam studia se rychle rozrostl, a tak se stal Zlín významným centrem nejenom

⁴ [Srov.] HAMES, Peter. *The cinema of Central Europe*. London: Wallflower Press, 2004. 24 Frames. s. 8-9.

⁵ [Srov.] LUKEŠ, Jan. *Diagnózy času: český a slovenský poválečný film (1945-2012)*. V Praze: Slovart, 2013. s. 52-53.

⁶ [Srov.] HURTOVÁ, Jarmila. *Národní filmový archiv, Praha: AFIT 1941-1944 (1948)*. Hradištko pod Medníkem: Inventář, 2010. s. 3-4.

⁷ [Srov.] Historie české kinematografie. *Czech* [online]. 2010 [cit. 2019-03-26]. Dostupné z: <http://www.czech.cz/cz/Objevte-CR/Fakta-o-CR/Historie-ceske-kinematografie>

animovaného filmu. Velká zásluha patří určitě Karlu Zemanovi a Hermíně Týrlové, kteří právě v tomto studiu položili základy pro český animovaný film a českou animovanou školu, která se stala významnou nejenom na našem území ale i v zahraničí.⁸

1.2.1 Jiří Trnka

Jednou ze zakladatelských osobností českého loutkového filmu byl Jiří Trnka a je nazýván i zakladatelem moderního loutkového filmu. Spolu s ním Karel Zeman a Hermína Týrlová tvoří trojici umělců, kteří jsou považováni za průkopníky českého animovaného filmu. Jiří Trnka byl český výtvarník, ilustrátor, režisér, malíř a scénárista. Filmové tvorbě se věnoval převážně v období od 30. až do konce 60. let minulého století. Tvořil loutkové filmy a kreslené filmy, hlavně pod taktovkou studia Bratři v triku. Prvním dílem, které v tomto studiu vytvořil, byla kreslená pohádka *Zasadil dědek řepu*, kterou také následovaly další kreslené snímky. Trnka si vyvinul jedinečný styl, který se v té době velmi lišil od populárnímu disneyovskému proudu filmových animací. Postupně Jiří Trnka přišel například s animací „uvolněné kresby“, což obnášelo kreslený film oproštěný od realismu. V dalších letech Trnka odešel do nového studia, které bylo zaměřeno primárně na loutkovou tvorbu (Loutkový film Praha) a vytvořil spoustu oceněných celovečerních loutkových filmů a pohádek, například *Špalíček*, *Císařův slavík*, *O zlaté rybce*, *Veselý cirkus* nebo *Staré pověsti české*. Na počátku 50. let 20. století se v Trnkovo filmech začíná objevovat i mluvené slovo, které do té doby Trnka nahrazoval hudbou a převážně se mu vyhýbal (*Dva mrazíci*, *Osudy dobrého vojáka Švejka* atd.). V roce 1959 natočil Jiří Trnka celovečerní loutkový film *Sen noci svatojánské*, který je považován za jedno z vrcholných děl jeho filmové tvorby. V následujících letech Trnka natočil již jen čtyři krátké filmy a ukončil svou filmovou dráhu, poté se věnoval výtvarnému umění.⁹

⁸ [Srov.] Historie společnosti. *Bonton* [online]. [cit. 2019-03-30]. Dostupné z: <https://www.bonton.cz/cz/historie.html>

⁹ [Srov.] HOKR, Ondřej. Jiří Trnka. *Filmový přehled* [online]. 2018 [cit. 2019-04-01]. Dostupné z: <http://www.filmovyprehled.cz/cs/person/28391/jiri-trnka>

1.2.2 Hermína Týrlová

Hermína Týrlová je považována za jednu ze zakladatelských osobností českého animovaného filmu. Nejdříve začala spolupracovat na kreslených filmových reklamách a za druhé světové války obnovila svoje experimenty s loutkovými filmy, kdy natočila první loutkový film *Ferda Mravenec*. Ve filmu *Vzpouza hraček*, který byl reakcí na válku, kombinovala živé herce a loutky. V následujících letech natočila spoustu loutkových filmů např. *Ukolébavka*, *Pasáček vepř*, *Zlatovláska*, *Pohádka o drakovi* nebo *Vláček kolejíček*. V animovaném filmu se snažila co nejvíce experimentovat, takže využívala i různé materiály při tvorbě filmů. Ve své práci se soustředila na detaily a drobnokresbu, náměty a scénáře si psala sama. Filmové snímky Týrlové mohou v porovnání s filmy Trnky nebo Zemana působit jednoduše, ale jejich síla spočívá ve stylové čistotě a srozumitelnosti. Její tvorba byla zaměřena hlavně na děti, pro které konkrétní srozumitelnost a jasný emotivní náboj filmů byly perfektní.¹⁰

1.2.3 Karel Zeman

Ve 40. letech se Karel Zeman stal zaměstnancem zlínského filmového studia. Společně s Hermínou Týrlovou, se kterou v ateliéru spolupracoval, stáli u zrodu českého loutkového filmu. Karla Zemana uchvátil ale fantazijní svět natolik, že nezůstal jen u loutkového filmu, ale začal se zabývat různými druhy animace a vytvářel si vlastní filmové animační procesy. Je dodnes jediný, který svou tvorbu posunul od loutkových filmů až ke kombinovaným filmům, kde využíval jak výtvarné trikové animace, tak reálných herců. V loutkovém odvětví sice zůstal Karel Zeman ve stínu Jiřího Trnky, ale v českém animovaném trikovém filmu se stal jedničkou ve svém oboru. Když na počátku 50. let Zeman opustil na pár let loutkové filmy, vznikly originální a technicky novátorské filmy jako *Cesta do pravěku*, *Vynález zkázy* či *Baron Prášil*. Jeho filmy byly také výjimečné tím, že se díky nim Zeman hlásil k literárnímu odkazu Julesa Verna. Tzv. verneovky zaujaly nejenom domácí scénu, ale i celý svět. Karel Zeman představoval nové

¹⁰ [Srov.] ARTFILM.CZ. Hermína Týrlová. *Česko-Slovenská filmová databáze* [online]. 2019 [cit. 2019-04-01]. Dostupné z: <https://www.csfd.cz/tvurce/5788-hermina-tyrlova/>

výtvarné a technické postupy, od loutkového filmu, přes kombinovaný (spojení výtvarné animace a hraného projevu) až po zcela animované filmy.

V první loutkové kapitole jeho filmové tvorby vznikl nejenom slavný *Pan Prokouk* (tuto postavu využil Zeman v mnoho krátkých i delších filmech), ale i filmy jako *Vánoční sen*, *Inspirace*, *Křeček* nebo *Poklad Ptačího ostrova*. Druhou kapitolou jeho tvorby byl tzv. kombinovaný film, kde Zeman spojil pomocí trikových záběrů výtvarnou animaci a hraný film. Vznikly světoznámé filmy jako *Cesta do pravěku*, *Vynález zkázy*, *Baron Prášil*, *Ukradená vzducholod*, *Bláznova kronika* nebo film *Na kometě*. Mnoho z těchto filmů dosáhlo světové úspěšnosti. Poslední filmovou tvorbou byla pro Zemana kapitola animovaných filmů, kdy se již věnoval jen kresleným filmům, za účelem tvořit hlavně pro děti. V tomto posledním filmovém období Karla Zemana vznikly filmy *Pohádky tisíce a jedné noci*, *Čarodějův učen* a *Pohádka o Honzíkovi a Mařence*.¹¹

Karel Zeman se stal uznávaným českým umělcem a přinesl do české kinematografie nové podněty, které znamenaly nejenom žánrové obohacení, ale i svérázný národní příspěvek do světového filmového tvoření.¹²

¹¹ [Srov.] LUKEŠ, Jan. *Diagnózy času: český a slovenský poválečný film (1945-2012)*. V Praze: Slovart, 2013. s. 25.

¹² [Srov.] ŽALMAN, Jan. *Umlčený film*. Praha: KMa, 2008. s. 333-334.

2 FILMOVÁ TVORBA KARLA ZEMANA

2.1 Karel Zeman

Karel Zeman je známý především jako český režisér 20. století. Do české historie umění i kinematografie se zapsal také jako scénárista a výtvarník. Zemanovy filmy jsou známé po celém světě a na jeho počest se podařilo v Praze vybudovat Muzeum Karla Zemana, které velice podrobně mapuje celou jeho uměleckou tvorbu.¹³ V dnešní době nových technologií je muzeum truhlou, která nechává nahlédnout na své poklady v podobě zemanova propracovaného postupu tvorby filmu, jeho kreseb, scénářů i návrhů.

Jan Hořejší v knize o Karlu Zemanovi nazývá umělce „pozemšťanem“. Tato přezdívka se může zdát pro takovou významnou českou osobnost velice skromná, ale má svůj jednoznačný význam – Zeman při tvorbě svých fantazijních děl a filmů stál vždy pevně nohama na zemi, na naší Zemi. V zahraničí začali obdivovat jeho filmy natolik, že Zemana začali přezdívat „velkým filmovým čarodějem“ či „králem filmové fantazie“, ale když se pak někteří setkali se samotným tvůrcem originálních filmů, zjistili, že Karel Zeman je vlastně velice skromný člověk s prostým vystupováním, jeví se jako velmi plachý ale i velice srdečný.¹⁴

„Zeman je baron Prášil sedmého umění. Je to malý kulatý dobrák, usmívající se, ale energický. Je to Čech, filmař a básník. Jaký je to skromný člověk!“ (Hořejší, 1986)¹⁵

Zeman se narodil 3. listopadu 1910 v Ostroměři. Jeho rodina nějakou dobu vlastnila malou výrobu perleťových knoflíků a šperků. Už Karlův otec byl velmi výtvarně nadaný, vyučil se v Hamburku rytcem. Časem se ukázalo, že i Karel byl výtvarně ale i literárně nadaný (a již v raném dětství se zajímal o loutkové divadlo). Lásku k divadlu podpořilo i to, že Karel vytvořil pro svého mladšího

¹³ [Srov.] SPÁLENÁ, Ludmila a Linda ZEMAN-SPALENY. *Karel Zeman a jeho kouzelný svět*. Ilustroval Karel ZEMAN. Brno: CPress, 2015. s. 4.

¹⁴ [Srov.] HÁBOVÁ, Milada a Zdeněk SMEJKAL, ed. *Karel Zeman: Sborník studií a dokumentů*. Brno: Blok, 1986. s. 6.

¹⁵ Tamtéž, s. 6-7.

nevlastního bratra celé loutkové divadlo ze dřeva a pak s jeho pomocí vyprávěl a hrál pohádky. Bohužel nevlastní otec Karla nejdříve donutil, aby vystudoval obchodní školu a nastoupil do obchodu s textilním zbožím a konfekcí. V Kolíně se stal v obchodním domě příručím, ale už na obchodní akademii poznal svět reklamy a grafiky a začal navrhovat různé plakáty a poutače. Ve 30. letech pracoval v reklamních ateliérech v Marseille ve Francii jako kreslíř a návrhář. Zde se také seznámil s tvorbou animovaných filmů skrze jednu se zakázek, kterou ateliér dostal. Mimo výtvarné umění se Zeman také věnoval sportu (boxu), který ho několikrát dovedl k velmi lukrativní práci, právě například v Marseille.¹⁶

V roce 1930 byl povolán českým konzulátem k povinné dvouleté vojenské službě a musel se vrátit zpátky do Československa. V této době si velice zamiloval koně, často je kreslil a později se i objevovali skoro v každém jeho filmu. Po uplynutí služby v roce 1933 odjel zpátky do ciziny a procestoval a prošel většinu Evropy. Na cestách si přivydělával malováním obrazů a pohlednic a nakonec skončil opět ve Francii. V roce 1936 se vrátil zpátky do rodné vlasti kvůli své matce. Sehnal práci jako prodejní úředník pro firmu Tatra, ale v reklamně působil dál jako externista hlavně pro firmy Tatra a Baťa.¹⁷

Jako reklamní pracovník pro firmu Baťa nastoupil Karel Zeman v roce 1939. Když propukla 2. světová válka, získal Zeman místo v Casablance v Baťově filiálce. Bohužel (a možná i bohudík pro naši kinematografii a české umění) kvůli politické situaci mu nebylo na poslední chvíli umožněno odcestovat a až do roku 1943 pracoval jako vedoucí reklamy v Domě služeb v baťově firmě v Brně.

Zde se Karel seznámil se svou pozdější manželkou Ludmilou, která tam také pracovala, a v roce 1941 se vzali.

Za války se Karel snažil pracovat na svých loutkových filmech, ale měl na své pokusy kvůli probíhající válce velice málo času. V roce 1943 vyhrál aranžérskou soutěž v Brně a seznámil se zde s režisérem Elmarem Klosem, který přijel natočit o soutěži reportáž. Elmar Klos byl pak v roce 1955 oceněn americkou cenou - Oscarem za film *Obchod na korze*. Klos natáčel reportáž pro zlínské studio, kde byl v té době zaměstnán a Zeman ho svojí prací zaujal natolik, že ho pozval právě do tohoto studia. Dá se říci, že v této chvíli nejspíše začala filmová profesní

¹⁶ [Srov.] SPÁLENÁ, Ludmila a Linda ZEMAN-SPÁLENY. *Karel Zeman a jeho kouzelný svět*. Ilustroval Karel ZEMAN. Brno: CPress, 2015. s. 7-10.

¹⁷ [Srov.] FIKEJZ, Miloš. Karel Zeman. *Filmový přehled* [online]. 2018 [cit. 2019-04-02]. Dostupné z: <http://www.filmovyprehled.cz/cs/person/37288/karel-zeman>

dráha Karla Zemana, když přijal nabídku na práci ve filmových ateliérech ve Zlíně, a odešel z Brna. Tím opustil jistotu spolehlivé práce, bytu a pravidelného příjmu a vrhl se do svého nejistého snu o filmové kariéře režiséra a scénáristy.¹⁸

Ve zlínských ateliérech začala naplno zemanova profesionální filmová tvorba. I přes problémy v osobním životě Zeman v ateliérech nakonec zůstal, ale musel často bojovat s nedostačujícími podmínkami. Ateliéry nebyly technicky dostatečně vybaveny a někteří jeho spolupracovníci neměli s natáčením velké zkušenosti, takže se všichni učili filmovému řemeslu sami. I tento fakt přinesl své ovoce, když nakonec společně vytvořili sehraný tvůrčí tým.¹⁹

Prvním filmem, který Zeman realizoval v ateliérech ve Zlíně, byl *Vánoční sen*. Společně s Bořivojem Zemanem vytvořili krátký kombinovaný film, který byl loutkový a hraný zároveň. Film se těšil takovému úspěchu, že byl v roce 1946 oceněn jako nejlepší loutkový film na MFF v Cannes.²⁰

Za zmínku stojí mnoho Zemanových ať už krátkometrážních či celovečerních filmů, nejznámějším filmem u nás je *Cesta do pravěku* (1955), *Vynález zkázy* (1958) nebo *Baron Prášil* (1961). Jeho filmové tvorbě se podrobně věnuje následující kapitola **Filmová tvorba Karla Zemana**.

Zemanova tvorba čítá dohromady 28 filmů, které tvořil od roku 1945 do roku 1980. Jeho *Cesta do pravěku* se pro něj stala průlomovým dílem – v tomto filmu režisér kombinoval hrané, animované i loutkové části. Film měl velký ohlas a zajistil mu velkou přízeň i obdiv za originální až dech beroucí technickou stránku. Dalším filmem, který se těšil velké přízni, a to i v zahraničí, byl *Vynález zkázy*, který byl ve své době prodán do 72 zemí světa a stal se nejúspěšnějším českým filmem. Osobitou trikovou technologii nadále používal ve svých dalších filmech. Zeman byl také znám svou velkou láskou k dětem, a proto začal filmy tvořit i pro nejmenší. V 70. letech se vrátil k vytváření spíše animovaných filmů a hlavně začal více tvořit tematiku pro děti.

¹⁸ [Srov.] Karel Zeman. *Muzeum Karla Zemana* [online]. 2019 [cit. 2019-04-02]. Dostupné z: <https://muzeumkarlazemana.cz/muzeum-karla-zemana/karel-zeman/>

¹⁹ [Srov.] SPÁLENÁ, Ludmila a Linda ZEMAN-SPÁLENÝ. *Karel Zeman a jeho kouzelný svět*. Ilustroval Karel ZEMAN. Brno: CPress, 2015. s. 23-24.

²⁰ [Srov.] FIKEJZ, Miloš. Karel Zeman. *Filmový přehled* [online]. 2018 [cit. 2019-04-02]. Dostupné z: <http://www.filmovyprehled.cz/cs/person/37288/karel-zeman>

V roce 1970 byl Karel Zeman jmenován národním umělcem za své mimořádné zásluhy o rozvoj české kinematografie.²¹ Toto ocenění podle mnoha umělců a autorů je více než zasloužené.

Za zmínku stojí i jiné osobní ceny a vyznamenání, kdy například v roce 1955 dostal Zeman *Vyznamenání za vynikající práci*, v roce 1960 ocenění *Zasloužilý umělec*, *Cenu ministra kultury v oboru filmové tvorby* v roce 1968, roku 1980 byl poctěn *Řádem republiky* a v roce 1985 byla Zemanovi udělena hlavní cena za uměleckou hodnotu filmů promítaných v retrospektivě na Mezinárodním festivalu fantastických filmů v Portu.²²

Zeman spolupracoval s mnoha osobnostmi, například se skladatelem Zdeňkem Liškou, architektem Zdeňkem Rozkopalem, kameramany Antonínem Horákem či Bohuslavem Pikhartem, dále s animátorem Arnoštem Kupčíkem atd. Později k jeho spolupracovníkům patřila i jeho dcera Ludmila Zemanová Spálená (narozena v roce 1947), která je také známá česká výtvarnice a ilustrátorka žijící v Kanadě. Se svojí dcerou Lindou se v současnosti starají o umělecký odkaz otce a o propagaci jeho děl a filmů. Společně sestavily podrobnou knihu mapující život a dílo otce *Karel Zeman a jeho kouzelný svět*. Dále se zasloužila o digitalizaci zemanových filmů a také podpořila vznik muzea věnující se životu a tvorbě jejího otce, které se nachází od roku 2012 v Praze.²³

V 70. let Karel Zeman bojoval se špatným zdravím, nemoci však překonal a ještě dále pokračoval v tvorbě. Ke konci života ho trápily srdeční problémy až nakonec 5. dubna 1989 ve Zlíně zemřel.

„Proč vůbec točím filmy? Hledám Zemi nikoho, ostrov, na který ještě nevstoupila noha filmařova, planetu, na které ještě žádný režisér nevztyčil vlajku objevitele, svět, který existuje jen v pohádkách.“

*Karel Zeman*²⁴

²¹ [Srov.] HÁBOVÁ, Milada a Zdeněk SMEJKAL, ed. *Karel Zeman: Sborník studií a dokumentů*. Brno: Blok, 1986. s. 5.

²² [Srov.] SPÁLENÁ, Ludmila a Linda ZEMAN-SPALENY. *Karel Zeman a jeho kouzelný svět*. Ilustroval Karel ZEMAN. Brno: CPress, 2015. s. 260.

²³ [Srov.] FIKÉJZ, Miloš. Karel Zeman. *Filmový přehled* [online]. 2018 [cit. 2019-04-02]. Dostupné z: <http://www.filmovyprehled.cz/cs/person/37288/karel-zeman>

²⁴ Karel Zeman. *Muzeum Karla Zemana* [online]. 2019 [cit. 2019-04-05]. Dostupné z: <https://muzeumkarlazemana.cz/muzeum-karla-zemana/karel-zeman/>

2.2 Filmová tvorba Karla Zemana

„Když chceš udělat něco výjimečného, musíš si najít neobvyklou látku, výtečného dramaturga, najít originální výtvarný styl a pak můžeš doufat, že to bude taky výjimečný film.“²⁵

Filmová tvorba Karla Zemana ač se zdá velice rozmanitá, je v jádru pojena myšlenkami a posláním autora. Zemanova tvorba je tvořena osobitými rysy, a zajímavou věcí je jeho obrat k výtvarně trikovému filmu. Zeman začínal tvorbou loutkových filmů a v polovině 50. let přešel také k tvorbě trikových, animovaných i hraných filmů a často využíval kombinaci všech zmíněných způsobů. Byl to v dané době velice odvážný čin, pustit se do něčeho takto neznámého a dosud neprobádaného, který se ale vyplatil a přinesl autorovi nejen slávu a uznání, ale hlavně obohacení české kinematografie a tím změnu jejího dosavadního průběhu.

Zeman natáčel film nejen pro děti ale i mladé lidi - věková hranice „mladého člověka“ pro něj byla 19 let. Chtěl mládeži zprostředkovat svojí víru v pokrok a lidskost a umožnit dívat se na svět očima Julesa Verne, který byl pro Zemana velkou inspirací.²⁶ Tím se Zeman vydal nejlepší cestou jak zaujmout mladé diváky – cestou fantazie a poezie.

Zeman se často svými filmy dostával do úrovně fikčního světa. Fikční svět by se dal charakterizovat jako *„časoprostor utvářený dílem zahrnující v sobě různé soubory podmínek: podmínky možného, hodnotného, povoleného či vědného, a zároveň představuje tematickou úroveň díla“*.²⁷ Zeman ve svých filmech všechny tyto „podmínky“ splnil a vytvořil pro diváky jedinečnou a neopakovatelnou podívanou.

²⁵ KŘIVÁNKOVÁ, Darina. Karel Zeman: Portrét slavného režiséra Cesty do pravěku | Reflex.cz. *Reflex.cz - Komentáře, zprávy, výrazné autorské fotografie*[online]. Copyright © 2001 [cit. 2019-04-05]. Dostupné z: <https://www.reflex.cz/clanek/causy/73561/pred-30-lety-zemrel-karel-zeman-svymi-filmovymi-triky-predbeh-dobu-a-okouzil-cely-svet.html>

²⁶ [Srov.] HÁBOVÁ, Milada a Zdeněk SMEJKAL, ed. *Karel Zeman: Sborník studií a dokumentů*. Brno: Blok, 1986. s. 6.

²⁷ KOKEŠ, Radomír D. *Rozbor filmu*. Brno: Filozofická fakulta Masarykovy univerzity, 2015. s. 41.

2.2.1 Loutkový film Karla Zemana

Profesionální filmová tvorba Karla Zemana začíná v roce 1945 filmem *Vánoční sen*. Jedná se o krátký jedenácti minutový černobílý film, kde navíc kromě loutek najdeme i živého herce - malou holčičku (Příloha I., Obr. 1). Karel Zeman na filmu pracoval společně s režisérem Bořivojem Zemanem, který napsal k tomuto vydařenému počínu námět. Jedná se sice na první pohled o velmi jednoduchý námět, ale triková stránka filmu posouvá dílo na vyšší úroveň.

Děj filmu by se dal shrnout velice jednoduše – příběh se odehrává na Štědrý den, kdy malá holčička dostane nové hračky a na starého hadrového panáčka zapomene. Hadrového panáčka odhodí do kouta, ale panáček v noci v jejím snu ožije a snaží se různými až akrobatickými kousky získat holčičky náklonnost zpět.

Loutku, kterou si vytvořil Zeman sám a sám ji i ovládal a aranžoval, tvořily pouze dva dráty, dřevo, gumová pěna a látka (Příloha I., Obr. 2). V době vzniku filmu neměl Zeman vlastně nikoho, kdo by mu s filmováním pomáhal, pouze jednu dívku, která mu obsluhovala spoušť kamery. Zeman musel všechno dělat sám, od vytvoření scény, přes trikové záběry, až po kompletování filmu s hudbou. Hudbu, která byla hotová ještě před filmem, komponoval Jiří Šust. V tomto filmu se Zeman snažil dokázat, že loutka může být hercem ale i uměleckým projevem autora, a to se mu podařilo zcela bravurně.

Film *Vánoční sen* začal ale vznikat ještě před příchodem Karla Zemana do Zlína. Když negativ původní verze, kterou režírovala Hermína Týrlová v roce 1944, krátce po dokončení filmu shořel při požáru, nabídly zlínské ateliéry Karlu Zemanovi, aby společně s Bořivojem Zemanem snímek opět natočil.²⁸ Sám Zeman nazval natáčení tohoto filmu filmovou maturitou v roce 1945, a úspěšně natočil novou a trochu jinou verzi *Vánočního snu*.²⁹

Karel Zeman ve zlínském studiu pokračoval ve své tvorbě, i když studiu se moc nedařilo. On se ale rozhodl, že pomůže studiu ustát tlak okolí a bude bojovat za jeho záchranu. Chtěl ve filmu dále využívat loutky, ale experimentovat i jinak.

²⁸ [Srov.] SPÁLENÁ, Ludmila a Linda ZEMAN-SPÁLENY. *Karel Zeman a jeho kouzelný svět*. Ilustroval Karel ZEMAN. Brno: CPress, 2015. s. 24.

²⁹ [Srov.] *Vánoční sen*. *Filmový přehled* [online]. 2018 [cit. 2019-04-05]. Dostupné z: <http://www.filmovyprehled.cz/cs/film/400510/vanocni-sen>

Začal si uvědomovat filmové limity loutek, a v té době pro něj zlínské ateliéry představovaly nejvhodnější prostředí k rozrůstání jeho tvorby.

Dalším krátkometrážním filmem byl v roce 1946 *Křeček*, který trval devět minut a byl černobílý (Příloha I., Obr. 3). Byla to bajka na objednávku ministerstva zemědělství, hudbu vytvořil Zdeněk Liška. Jako následující přišel seriál s panem Prokoukem, který se stal velmi úspěšným na domácí i zahraniční scéně. Pan Prokouk byla vymyšlená loutková postava, která zaujala svou originální jednoduchostí a prostostí (Příloha I., Obr. 4). Důraz byl kladen především na jeho gesta a stylizovaný pohyb, který byl podle zemanových slov velmi podobný hudebnímu rytmu. Svým pohybem loutka vyprávěla celý příběh a díky tomu si diváci postavičku oblíbili. K názvu panáčka lze napsat jen toto: „*Morálka příběhu byla postavena na jednoduchém zvratu „prokouknutí“ v poznání.*“³⁰

Úspěšný seriál vznikl mezi lety 1945 a 1949, jednalo se o šest krátkých černobílých filmů, kterým dominovala hlavní loutková postava pan Prokouk – *Podkova pro štěstí* (1946), *Pan Prokouk úřaduje* (1947), *Pan Prokouk v pokušení* (1947), *Brigády* (1947), *Pan Prokouk Filmuje* (1947) a *Pan Prokouk vynálezcem* (1949), (Příloha I., Obr. 5). Zeman zpočátku na filmové animaci pracoval opět sám, ale později na panu Prokoukovi spolupracoval s Arnoštem Kupčíkem. Téměř každý z těchto krátkých filmů dostal nějaké filmové ocenění. V roce 1949 se Zeman rozhodl, že začne ve filmu experimentovat jinak (natočil film *Inspirace* - jednalo se o inovativní jedenácti minutový film, věnovaný českým sklářům, vytvořený pomocí animace skleněných postaviček), a tak se s postavičkou pana Prokouka na pár let rozloučil. K této loutce se opět vrátil v roce 1954, kdy začal vznikat tzv. barevný Prokouk. Vznikly další tři tentokrát již barevné filmy.³¹

Zeman se ve filmu *Inspirace* pokusil dokázat, že loutky a loutkové filmy mají neomezené možnosti v uplatnění fantazie (Příloha I., Obr. 6). Příprava podkladů k samotnému filmování díla nebyla vůbec jednoduchá (Příloha I., Obr. 7). Zeman si nechal vyrobit v Železném Brodě u sklářského profesora Brychty desítky součástek z taženého skla. Každá součástka znázorňovala nějakou pohybovou fázi, kterou předtím Zeman načrtl, a skleněná součástka byla ve středu opatřena tenkým drátkem, aby se daly jednotlivé fáze pohybu měnit. K vytvoření

³⁰ SPÁLENÁ, Ludmila a Linda ZEMAN-SPALENY. *Karel Zeman a jeho kouzelný svět*. Ilustroval Karel ZEMAN. Brno: CPress, 2015. s. 34.

³¹ [Srov.] Tamtéž, s. 28-35.

tohoto vskutku originálního díla bylo zapotřebí nejenom spousta skleněných výrobků (Příloha I., Obr. 8), ale i mnoho náčrtů, které rozvrhovaly celý děj filmu.

Ještě předtím než se Zeman vrátil k Panu Prokoukovi, tak v roce 1950 vytvořil barevný loutkový film, který trval již třicet dva minut a byl inspirován satirou Karla Havlíčka Borovského, *Král Lávra*. Zemana se snažil o přehodnocení staré klasické látky. Chtěl dát tomuto námětu jiný a nový význam i smysl, vnuknout divákům nové pojetí staré myšlenky. Pomocí hry světla, stínů, výrazných gest a pohybů loutek vytvořil Zeman nový dramatický prvek - film připomíná spíše než loutkové divadlo atmosféru hraného filmu (Příloha I., Obr. 9).

Prvním celovečerním loutkovým filmem, který trval sedmdesát sedm minut, se stal barevný film *Poklad Ptačího ostrova*, který spatřil světlo světa v roce 1952. Film dostal několik ocenění jak na MFF v Karlových Varech tak i na mezinárodní soutěži ve Varšavě. Zde se Zeman inspiroval pohádkou *Velké pohádky o ptačím ostrově* od E. F. Míšky. Základní myšlenka příběhu pro tento film byla „šťěstí nenajdeš v bohatství, ale v poctivé práci“³². Děj se odehrává na malém neznámém ostrově v cizí zemi někde uprostřed Arabského moře. Obyvatelé ostrova naleznou poklad a přestanou pracovat. Díky pokladu se znepřátelí a až v okamžiku, kdy o poklad přijdou, se vrací zpět k práci. Na závěr zjišťují, že práce jim přináší spokojenost, mír a štěstí.

V tomto filmu začal Karel Zeman kombinovat filmové techniky. Spojil loutkové inscenace spolu s výtvarnou stylizací obrazu a vytvořil si tím jeho výhradně „zemanovský styl“. Při scénách Karel Zeman kombinoval trojrozměrné loutky společně s plošným pozadím (Příloha I., Obr. 10), jehož různé části se pohybovaly, a využíval také skleněné desky s dějovými motivy (například přelet ptáků nad mořem), (Příloha I., Obr. 11), které umístil před samotnou scénu.³³ Důležité bylo správné nasvícení scén, aby plošné a trojrozměrné komponenty režisér sjednotil v jeden obraz.³⁴

Poklad Ptačího ostrova měl obrovský úspěch i v zahraničí, hlavně v Indii, kde si jej v roce 1954 zakoupila indická distribuce a dokonce i přeložila. Film ocenil i tehdejší indický ministerský předseda a byl jím doslova „unesen“.

³² SPÁLENÁ, Ludmila a Linda ZEMAN-SPALENY. *Karel Zeman a jeho kouzelný svět*. Ilustroval Karel ZEMAN. Brno: CPress, 2015. s. 61.

³³ [Srov.] Tamtéž, s. 45-69.

³⁴ [Srov.] HÁBOVÁ, Milada a Zdeněk SMEJKAL, ed. *Karel Zeman: Sborník studií a dokumentů*. Brno: Blok, 1986. s. 6-11.

V roce 1954 se Karel Zeman opět vrátil k již slavnému Panu Prokourkovi. Nové filmy byly již barevné a byly celkem tři – *Pan Prokour, přítel zvířátek* (1954), *Prokour detektivem* (1958) a *Prokour akrobat* (1959), (Příloha I., Obr. 12). Filmy o známé postavičce vznikaly v době, kdy Zeman již psal scénáře k jeho celovečerním hraným filmům, tudíž postavičku v dané době oživil hlavně proto, že potřeboval pracovně zaměstnat své podřízené ve svém trikovém oddělení v ateliérech, kdy sám vymýšlel složitý nový scénář k *Cestě do pravěku* a dalším následujícím filmům.

S filmy s Panem Prokourkem procestoval Karel Zeman různé státy a filmové festivaly. Barevné filmy a oblíbená postavička se těšila velké přízni nejenom na domácí scéně, ale i ve světě. Od roku 1955 začal Karel Zeman tvořit kombinované filmy již s živým hereckým obsazením a tyto filmy se zapsaly ještě důrazněji do české kinematografie.³⁵

2.2.2 Kombinovaný film Karla Zemana

Jednou ze základních definicí kombinovaného filmu je, že se jedná o spojení jak techniky animovaného filmu, tak techniky filmu hraného, kdy animované část či složky filmu převažují nad hranými, nebo jsou obě části v rovnováze. Dalším žánrem filmu, který se zdá být kombinovanému blízký, je tzv. trikový film. Některé zemanovy filmy jsou považovány za trikové – v trikovém filmu je základním pilířem hraná část, která je doplněná zvláštními filmovými efekty a prvky, jako např. pohyblivými maskami či maketami, hra s expozicí nebo dvojexpozicí.³⁶

Prvním kombinovaným filmem Karla Zemana byla *Cesta do pravěku*. Tento film je zařazován právě do kombinovaného filmu, i když se může zdát, že je spíše trikový, jelikož v něm převládá právě hraná část filmu. Ale právě v tomto filmu je animovaná část, i když ve filmu nepřevládá, stěžejnější. Zeman pomocí animace vytvořil onen pravěk, který je hlavním tématem a smyslem celého filmu, který byl

³⁵ [Srov.] SPÁLENÁ, Ludmila a Linda ZEMAN-SPÁLENY. *Karel Zeman a jeho kouzelný svět*. Ilustroval Karel ZEMAN. Brno: CPress, 2015. s. 71.

³⁶ [Srov.] HÁBOVÁ, Milada a Zdeněk SMEJKAL, ed. *Karel Zeman: Sborník studií a dokumentů*. Brno: Blok, 1986. s. 51.

v době svého uvedení i v současnosti tolik oceňován a vychvalován (Příloha I., Obr. 13).

Cestu do pravěku představil Zeman světu v roce 1955 a jednalo se o celovečerní barevný debut s délkou devadesát jedna minut. Na scénáři spolupracoval společně s J. A. Novotným, kameramany byli V. Pazderník a A. Horák. Film vznikl ve zlínských (gottwaldovských) ateliérech. Jednalo se v té době o snímek velmi nadčasový, který všechny uchvátil svojí animovanou/trikovou částí. Film je sice zařazován do žánru science fiction, ale Zemanovi šlo spíše o natočení nového druhu filmu - výukového, dokumentárního ale především experimentálního. On jakožto režisér celý život s filmem experimentoval a snažil se přicházet na nové postupy a techniky, které si i sám vymýšlel a realizoval.³⁷

Už samotné téma filmu – pravěk – bylo v české kinematografii poměrně nové, Zeman byl bezpochyby prvním režisérem, který se pokusil uvést pravěký svět do pohybu a převést ho na filmové plátno. Natočit film o dobrodružství čtyř chlapců ve filmových ateliérech, kde se doposud žádný takový film netočil, bylo minimálně velmi odvážné.

Nejenom samotná realizace filmu byla velmi technicky náročná, ale i příprava, která vzniku filmu předcházela. Karel Zeman se sice myšlenkou pokusit se oživit pravěký svět zabýval již delší dobu, ale než svůj úmysl mohl realizovat, musel prostudovat vědeckou literaturu, spojit se s různými odborníky na pravěk a pravěká zvířata (např. paleontolog prof. DrSc. Josef Augusta), a zrealizovat mnoho maket a modelů právě z onoho minulého období – díky této režisérovo bravurní a dokonalé přípravě je historický svět ve filmu *Cesta do pravěku* skoro paleontologicky správnou rekonstrukcí, a nejedná se tedy jen o výtvoř fantazie (Příloha I., Obr. 14).³⁸

A o čem vlastně film pojednává? Čtyři chlapci se vydávají na výpravnou cestu do pravěku. Společně plují na malé lodce po jeskynní řece, jejíž proud je brzy zavede do neznámého tajuplného a hlavně dobrodružného světa. Plují po řece proti toku času, objevují pravěkou flóru a faunu, čtvrtohory až samotné prvohory, a dostávají se až k moři, kde vznikl život na Zemi. Zažívají nejedno dobrodružství, nebezpečná, ale i poučná a humorná setkání. Všechna dobrodružství si pečlivě

³⁷ [Srov.] ADAMOVIČ, Ivan. *Encyklopedie fantastického filmu*. Praha: Cinema, 1994. s. 33.

³⁸ [Srov.] SPÁLENÁ, Ludmila a Linda ZEMAN-SPÁLENÝ. *Karel Zeman a jeho kouzelný svět*. Ilustroval Karel ZEMAN. Brno: CPress, 2015. s. 80.

zapisují do zápisníku, který si z výpravy společně s trilobitem přivážejí domů (Příloha I., Obr. 15).³⁹

Jakýmsi úvodem do tématu pravěku jsou počáteční scény filmu, kdy nám jeden z chlapců, který také jako vypravěč a hlavní kronikář provází celý film, vysvětluje, jak se k výpravě do pravěku chlapci dostali. Nejmladší z chlapců Jirka našel v jeskyni otisk trilobita v kamenu. A tak pro Jirku začal hon za pochopením života před miliony let v podobě návštěv muzeí a pročitání knih, ale nic z toho nebylo dost dobré. Nakonec chlapci objevili jednu verneovku (přezdívka pro dobrodružné romány Julese Venea), ve které pravěké obludy žily v ohromné jeskyni, a to byl pro chlapce ten nejvýznamnější impuls – rozhodli se podniknout onu výpravu do pravěku a vidět vše na živo. Tento motivační úvod prvoplánově přibližuje divákovi, o čem daný film vlastně bude a také nastiňuje to, že chlapci vyráží na vědeckou výpravu, jejíž záměrem je pravěký svět zdokumentovat a tím doplnit omezené informace, které se nacházejí v knihách a učebnicích.

Tato úvodní část díla je natočená jako tzv. ikonografický film, což je v zemanově tvorbě něco nového. Na začátku se objevuje záběr na chlapce vypravěče, ale poté následuje sled různých obrazů a scén, které doprovází právě vypravěčův hlas. Vyprávění provází a komentuje celý příběh, což udává filmu jakýsi směr, a na závěr vypravěčský komentář i příběh uzavírá. Stěžejním motivem filmu je deník. Záběr na deník film otevírá i uzavírá, při čemž výpravu tvoří nejenom tento deník, ale také na počátku nalezený otisk trilobita ve 20. století a na konci trilobit živý v období před miliony lety. Oba trilobiti jsou v závěru dáni do společného kontrastu a dávají divákům najevo, že výprava za vznikem a objasněním samotného života, odstartovaná otiskem trilobita byla dotáhnuta do zdárného a úspěšného konce.⁴⁰

Ikonické záběry nacházející se v úvodní části filmu vystřídala stěžejní část filmu – výprava v pravěku. V této většinové části filmu se střídá animovaná složka s hranou, kdy animovaná část tvořící floru a faunu pomáhá hrané části vytvořit jedinečný příběh a děj. Části se dají nazvat jako paralelní a jednotlivě se doplňují.⁴¹ Na řece se odehrává hraná část, a na březích řeky se odehrává animovaný pravěký svět. Pravěká zvířata vytvořil Karel Zeman pomocí miniaturních maket (Příloha I., Obr. 16), kdy jejich mohutnost docílil prostorem a odstupem mezi maketou a

³⁹ [Srov.] ADAMOVIČ, Ivan. *Encyklopedie fantastického filmu*. Praha: Cinema, 1994. s. 33.

⁴⁰ [Srov.] HÁBOVÁ, Milada a Zdeněk SMEJKAL, ed. *Karel Zeman: Sborník studií a dokumentů*. Brno: Blok, 1986. s. 52-65.

⁴¹ [Srov.] Tamtéž, s. 52-53.

herci. Právě v těchto scénách, kdy vzniká jakýsi kontakt mezi mladými chlapci a pravěkými tvory, uplatnil Zeman svoje jedinečné technické triky, které jsou dodnes obdivovány. Hranou scénu a animovanou natočil režisér odděleně - hraná scéna v exteriéru a animovaná v ateliérech. Například záběry, kdy chlapci potkávají pravěkého mamuta, byly natáčeny následovně – scéna chlapců, jak plující na loďce po řece se natáčela na jezeře na Slovensku (Příloha I., Obr. 17), a scéna s mamutem byla vystavena ve zlínském studiu (Příloha I., Obr. 18). Tyto záměrně jednotlivě natočené scény poté režisér spojil dohromady, přičemž bylo velmi těžké vystihnout stejnou světelnost obou scén a také proporce, kdy záběr na malou maketu (trojrozměrný model) mamuta musel působit monumentálně, a obě scény musely vytvořit harmonický celek. Aby byl pohyb pravěkých zvířat co nejreálnější, museli autoři studovat pohyby a hlavně chůzi současných zvířat a vytvořit podle nich vzorové pohybové tabulky (např. pro pohyb mamuta využili pohyb slona), (Příloha I., Obr. 19). Další fází bylo také vymyšlení a zrealizování zvukových projevů zvířat. Zeman se s různými odborníky snažil o reálné vystižení zvuků, a nakonec obdařil zvířata takovými „hlasy“, které nejlépe zapadají do příběhu filmu a připadají divákům jako přirozené projevy těchto vyhynulých tvorů.⁴²

Autoři filmu oživili více než třicet druhů zvířat z doby před miliony lety, ať už již zmiňované mamuty, tak různé savce, okřídlené plazy či různé druhy dinosaurů a mnoho dalších. Je důležité si uvědomit, že všechna zvířata byla tvořena v ateliérech, a tedy jediní čtyři herci filmu museli občas velmi dobře hrát – reagovat na „obludy“, které tam nebyly, které neviděli. Byly také vytvořeny loutkové miniatury chlapců, které se používaly v celkových záběrech, kde se vyskytovala animovaná flora a fauna. Tyto záběry musely být velmi krátké, aby si divák loutkového triku nevšiml (Příloha I., Obr. 20).

Natáčení hraných částí filmu bylo velmi náročné, hlavně fyzicky. Točilo se i v nepříznivém počasí a na mnoho místech dnešní České republiky a Slovenska. Závěrečnou scénu se vydali filmaři natočit k reálnému Baltskému moři na ostrov Rujana.⁴³

Za zmínku stojí i úspěch filmu na domácí i světové scéně. Film dostal několik ocenění a byl zaměstnanci zlínských ateliérů nazýván jako „náš

⁴² [Srov.] SPÁLENÁ, Ludmila a Linda ZEMAN-SPALENY. *Karel Zeman a jeho kouzelný svět*. Ilustroval Karel ZEMAN. Brno: CPress, 2015. s. 80-85.

⁴³ [Srov.] Tamtéž, s. 88-93.

nejúspěšnější film".⁴⁴ Filmový snímek se stal vítězem několika různých filmových festivalů, i světových (např. v roce 1956 v dnešním Německu a v roce 1957 v dnešním Rusku), je držitelem státní ceny za rok 1957 či vítězem 16. mezinárodního filmového festivalu v Benátkách v roce 1955.⁴⁵

Cesta do pravěku není jen animovaným a hraným vědecko-fantastickým filmem. Je to hlavně fantazijský, dobrodružný a také zábavný film, který může sloužit i jako výukový materiál díky svým věrným modelům pravěkým tvorům. Právě velice dobrá a reálná složka pravěkého období zařazuje film také do populárně vědeckého žánru. Ať už je tento film zařazován a škatulkován jakkoliv, je jasné, že žádné žánrové ani technické zařazení do historie kinematografie není potřeba, protože Zeman tímto filmem vytvořil úplně nový originální druh filmu, který silně proniká do svého okolí i bez nálepek filmového nářečí.⁴⁶

V dalších letech se Karel Zeman plně inspiroval verneovkami a vytvořil několik filmů inspirovaných právě příběhy Julese Vernea. V roce 1958 měl premiéru další celovečerní film s názvem *Vynález zkázy* (Příloha I., Obr. 21). Jednalo se o černobílý film se stopáží 82 minut, ve kterém si zahráli například herci Lubor Tokoš, Arnošt Navrátil, Miroslav Holub, Jana Zatloukalová nebo František Šlégr. Zeman byl často přezdíván český Méliès, jelikož podobně jako právě tento francouzský režisér se inspiroval literárními díly J. Vernea. A právě tito dva umělci, český a francouzský, se díky filmům s verneovskou tematikou proslavili po celém světě (Georges Méliès v roce 1902 s filmem *Cesta na Měsíc*).⁴⁷

Nejdříve je důležité podotknout, jak Karel Zeman vůbec na myšlenku natočit tento film přišel. Zeman byl uchvácen fantazijskými příběhy Vernea natolik, že jeho kniha *Tváří v tvář praporu vlasti* se stala stěžejní inspirací pro *Vynález zkázy*. Nejenom samotný příběh knihy, který byl do češtiny přeložen v roce 1910, odstartoval tvorbu zmíněného filmu, ale i původní ilustrace Verneových knih (dřevorytiny Edouarda Rioua a Léona Benetta) Zemana zaujaly a staly se základním východiskem pro originální výtvarné zpracování filmu.

⁴⁴ [Srov.] SPÁLENÁ, Ludmila a Linda ZEMAN-SPALENY. *Karel Zeman a jeho kouzelný svět*. Ilustroval Karel ZEMAN. Brno: CPRESS, 2015. s. 96-99.

⁴⁵ [Srov.] LOPOUR, Jaroslav. *Cesta do pravěku*. *Filmový přehled* [online]. 2018 [cit. 2019-04-10]. Dostupné z: <http://www.filmovyprehled.cz/cs/film/396218/cesta-do-praveku>

⁴⁶ [Srov.] HÁBOVÁ, Milada a Zdeněk SMEJKAL, ed. *Karel Zeman: Sborník studií a dokumentů*. Brno: Blok, 1986. s. 54-55.

⁴⁷ [Srov.] ADAMOVIČ, Ivan. *Encyklopedie fantastického filmu*. Praha: Cinema, 1941. s. 148.

Na scénáři spolupracoval autor s básníkem Františkem Hrubínem. Zeman se inspiroval původní ideou románu – což bylo spojení národů a zemí na všech kontinentech proti hrozbě války – a zasadil ji do tehdejšího aktuálního dění. Literární dramatický konflikt verneovky prohloubil a rozšířil na problematiku studené války a hrozbu jaderných zbraní v době vzniku filmu.⁴⁸ Hlavním hrdinou filmu byl francouzský vědec a vynálezce profesor Roch. Příběh vypráví jeho asistent inženýr Šimon Hart, který je společně se svým učitelem unesen. Roch vymyslel vynález, který se dá snadno zmanipulovat a použit k ovládnutí světa, což si ale profesor neuvědomuje (Příloha I., Obr. 22). Svými únosci je donucen pro ně tento vynález zhotovit, aby mohli převzít nadvládu nad světem. Hart se snaží s únosci bojovat a donutit profesora pochopit, co jeho stroj může způsobit. Po různých nesnázích a bojích si to profesor Roch uvědomuje a připouští, že únosci chtějí jeho vynález zneužít. Rozhodne se tedy vynález i celý ostrov, kde se všichni nacházejí, vyhodit do povětří. Z ostrova se zachrání pouze jeho asistent Hart s pomocnicí Janou, když společně uprchnou vzdušným balonem.⁴⁹

Verneovky odkrývaly pro Zemana jakýsi romantický a fantazijní svět, který ho uchvátil již jako malého chlapce a vnuknul mu spoustu originálních nápadů. Snažil se hlavně zachovat ve filmu atmosféru příběhu i původních ilustrací z knihy, a tak bylo natáčení a animování někdy velmi obtížné. Typickým znakem pro tento film je jedinečná šrafovaná kresba, která doprovází všechny výtvarné části, jež vychází právě z původních dřevorytin. Zeman přizpůsoboval typu ilustrace všechno, i herecké pohyby, masky či kostýmy (Příloha I., Obr. 23). Chtěl, aby herci splývali s obrazy a vytvořili tak pohyblivou ilustraci, která připomínala dřevorytiny. Veškeré kulisy a dekorace byly malovány tak, aby připomínali techniku dřevorezů – Zeman se snažil každý obraz využít jen jednou a jen ojedinele obrazy překrýval a vytvářel výtvarné animace pomocí překrývání expozic (Příloha I., Obr. 24).

Při tvorbě tohoto filmu si Zeman vyvinul další svůj jedinečný styl, který pak využil i v dalších filmech. Filmoví kritici tento styl nazývali „zemanovský vynález“. Zeman překrýval a spojoval obrazy reálného a fantazijní světa, a vytvořil tak jednotný celek, který diváka vtáhl do děje a zaujal svou skutečnou originalitou.

⁴⁸ [Srov.] SPÁLENÁ, Ludmila a Linda ZEMAN-SPALENY. *Karel Zeman a jeho kouzelný svět*. Ilustroval Karel ZEMAN. Brno: CPRESS, 2015. s. 104-107.

⁴⁹ [Srov.] BARTOŠEK, Tomáš. Vynález zkázy. *Filmový přehled* [online]. 2018 [cit. 2019-04-10]. Dostupné z: <http://www.filmovyprehled.cz/cs/film/396322/vynalez-zkazy>

Film je plný promyšlených scén, jejichž realizace byla někdy velmi náročná. Například scény „pod mořem“ se natáčely jak v ateliérech, tak i pomocí obřího akvária. Klíčové bylo pro tvůrce zvolit správný objektiv, který tvořil různé filmové iluze, nebo tzv. techniku optické předsádky. Scény ve filmu jsou naplněny desítkami až stovkami rekvizit, kdy každá dekorace mořských rostlin nebo živočichů vznikala jako unikát. Jelikož se děj filmu odehrává někdy až v desítkách různých exotických i fantazijních scén, museli tvůrci vyřešit i jiný problém. Film se natáčel v malém studiu ve Zlíně a vytvořit mnoho scén by bylo poměrně (finančně i prostorově) náročné. Proto vznikaly tzv. představovačky, což byly kulisy, které se představovaly podle potřeby (Příloha I., Obr. 25). Nejprve si režisér určil základní postavení kamery a pak si načrtl scénu před kamerou na papír. Podle skici se vyrobila představovačka v reálné velikosti – fotografii rytiny (která byla vytvořená právě podle skici) nalepili na dřevěnou desku a vyřezali ji. Pak jen stačilo představovačku naaranžovat do interiéru tak, aby rámovala reálný interiér a posléze kvalitně fotografii vyretušovat, aby kulisy působily, že jsou spojené s reálnou stavbou. Při práci s kulisy bylo také velmi důležité, aby se kamera nehýbala a scéna i herci byli adekvátně nasvíceni, aby se trik představovačky ve scéně neprozradil.

Vynález zkázy dosáhl celosvětové slávy a vyhrál několik cen. Film byl uveden i na mezinárodní přehlídce vítězných filmů v Mexico City a Zeman za film získal například cenu Francouzských filmových kritiků Prix Jean-Georges Auriol a Křišťálovou hvězdu čili Velkou mezinárodní cenu Francouzské filmové akademie. Byl uveden i na XI. MFF v Karlových Varech v roce 1958, kde diváci tleskali ještě dlouho po skončení filmu.⁵⁰

Dalším Zemanovým celovečerním filmem, který vzbudil velkou pozornost, byl snímek *Baron Prášil* (Příloha I., Obr. 26). Barevný 80 minutový film byl uveden v roce 1961 a Karel Zeman se při tvorbě tohoto filmu inspiroval stejnojmennou světoznámou knihou z roku 1786 od německého básníka Gottfrieda A. Bürgera. Tato kniha byla sice zfilmovaná několikrát různými autory, ale Zemanova verze je určitě nejoriginálnější. Zeman si do svého filmu vybral jen nějaké historky z původní předlohy, což mu ale nezabránilo vytvořit rozmanitý a bohatý příběh. Jeho fantazie a představy byly někdy komplexnější a větší, než co filmová technika umožňovala, a tak musel Zeman často svoje nápady přizpůsobovat právě technice.

⁵⁰ [Srov.] SPÁLENÁ, Ludmila a Linda ZEMAN-SPALENÝ. *Karel Zeman a jeho kouzelný svět*. Ilustroval Karel ZEMAN. Brno: CPress, 2015. s. 108-127.

I v tomto filmu se inspiroval nejen literární předlohou, ale i různými grafickými tvorbami – konkrétně grafikami francouzského grafika Gustava Dorého, který ilustroval právě Barona Prášila, ale i Dona Quichota či Bibli.⁵¹ Do tohoto filmu obsadil režisér velmi známé tváře, jako byli například Miloš Kopecký, Jana Brejchová, Rudolf Jelínek, Rudolf Hrušínský nebo Jan Werich (Příloha I., Obr. 27).⁵²

Zde se Karel Zeman trochu odklonil od pověstných verneovek, ale během pár let se k nim vrátil. I přes to, že se nejednalo právě o verneovku, tak děj, který představil ve filmu *Baron Prášil*, byl úplně jiný, originální a také aktuální. Hrdina vyprávění Baron Prášil se ocitá na měsíci (Příloha I., Obr. 28), kde si pozemského mladíka splete z Měsíčanem a dopraví ho zpět na Zem, aby mu ukázal svůj svět – právě zakomponované téma astronautiky a vesmíru bylo v 50. a 60. letech velmi aktuální a pro Karla Zemana fascinující.⁵³

Elegantní Miloš Kopecký dokonale ztvárňuje Barona Prášila, který je přezdívaný největším kosmickým astronautem všech dob. Celým filmem provází jeho líbezný hlas, kterým vypráví svůj příběh a divákům přibližuje své myšlenky či činy. Mladý astronaut Toník se dopraví na měsíc, kde potká nečekané osobnosti (například Verneovi astronauty). Jedna z nich, Cyrano, pozve Toníka na hostinu právě Barona Prášila. Společně s Toníkem vyráží Baron Prášil zpět k Zemi, aby mladíkovi ukázal jeho svět a začíná mnoho zajímavých dobrodružství. V jedné části jejich cesty Baron Prášil unáší krásnou princeznu Biancu. Po celé dobrodružství se Baron Prášil snaží získat Biancino srdce, a i když je Prášil velkým cestovatelem a má všechno co si zamane, jedno získat nedokáže – lásku mladé princezny, která už patří mladému Toníkovi.

A o co se vlastně Zeman v tomto dalším velkolepém filmu snažil? Někdo by mohl říci, že stěžejní myšlenkou bylo vytvořit napínavý příběh a adekvátně esteticky a výtvarně zpracovat literární předlohu. Což je samozřejmě pravda, ale hlavně je důležitá konfrontace dvou světů, která se ve filmu nachází. Právě konfrontace romantiky minulosti a současnosti, což představují postavy mladého astronauta Toníka a zkušeného cestovatelského génia Barona Prášila (Toník jakožto příznivec vědy a techniky, zatímco Prášil je spíše romantický básník, který

⁵¹ [Srov.] SPÁLENÁ, Ludmila a Linda ZEMAN-SPALENÝ. *Karel Zeman a jeho kouzelný svět*. Ilustroval Karel ZEMAN. Brno: CPress, 2015. s. 164-169.

⁵² [Srov.] ADAMOVIČ, Ivan. *Encyklopedie fantastického filmu*. Praha: Cinema, 1994. s. 160.

⁵³ [Srov.] LOPOUR, Jaroslav. Baron Prášil. *Filmový přehled* [online]. 2018 [cit. 2019-04-10]. Dostupné z: <http://www.filmovyprehled.cz/cs/film/396461/baron-prasil>

spoléhá na fantazii a vlastní vychytralost), dodává filmovému zpracování originální a jedinečný nádech. Z pohledu zpracování snímku je výtvarná realizace naprosto úchvatná a geniální. Film překypuje mnoho trikovými scénami, které nenechali jediného diváka chladným. Ve filmu diváky provází nejen dramatičnost, ale i romantika. Svět romantických básníků, snílků a milenců převažuje v emocionální a vizuální stránce filmu, a po myšlenkové a ideové stránce směřuje děj do světa těch odvážných, kteří letí hvězdám vstříc, tedy do světa moderní fantazie. Tento film nastiňuje nejenom vztah mezi vědou a technikou ale i mezi uměním a poezií.⁵⁴

V tomto filmu Zeman vsadil i na herecké obsazení, které filmu prospělo. Jak řekl sám Karel Zeman, smyslem tohoto filmu bylo hlavně vzdát hold fantazii a poezii, proto i herecké projevy byly velice pečlivě stylizovány. Miloš Kopecký dokonale vystihl postavu Prášila, které jako protipól sloužila postava Rudolfa Jelínka Toník, která reprezentuje romantiku moderního technika. Některé postavy působí jen svou vizuální stránkou (například scéna se sultánem, kterého ztvárnil Rudolf Hrušínský - v této scéně využil Zeman hlavně vizuální působivosti projevu Hrušínského, který ve finále nemusí říct ani slovo a stejně je scéna napjatá a dramatická), jiné jsou založené právě na výrazném hlasovém projevu a dialogu (Jan Werich), (Příloha I., Obr. 29). Herci v tomto filmu nejsou už jen kolážovým prvkem plošného obrazu, ale získávají prostor pro dramatickou realizaci.⁵⁵

Po výtvarné a technické stránce je film velice odvážný. Film se natáčel v několika filmových studiích, a technický scénář k Baronu Prášilovi byl nejdokonalejší a nejvíce propracovaný ze všech Zemanových scénářů (Příloha I., Obr. 30). Každá scéna byla poctivě kompletována a zkoušena nanečisto před kamerou. Po výtvarné stránce Zeman komponoval film do období rokoka - rokokové atmosféry docílil pomocí dobových rytin a inspiroval se i dobovými malíři. Nejenom kulisy, kostýmy, herci ale i barvy byly stylizovány do výtvarného prostředí rokoka jako kusy mozaiky (Příloha I., Obr. 31). Právě barva je v tomto filmovém snímku velice důležitá a hraje velkou roli. Film se sice natočil černobíle, ale barva se doplňovala na negativy dodatečně (opět po technické stránce něco, co bylo do té doby unikátní a velmi ojedinělé). Barvy scénám určoval Zeman podle jejich emocionálního náboje a výtvarného záměru, a tak byla barva někdy

⁵⁴ [Srov.] HÁBOVÁ, Milada a Zdeněk SMEJKAL, ed. Karel Zeman: *Sborník studií a dokumentů*. Brno: Blok, 1986. s. 20.

⁵⁵ [Srov.] SPÁLENÁ, Ludmila a Linda ZEMAN-SPALENÝ. *Karel Zeman a jeho kouzelný svět*. Ilustroval Karel ZEMAN. Brno: CPress, 2015. s. 178.

doplňkovým prvkem, někdy měla symbolický význam a naopak někdy měla primární důležitou funkci. Rudá barva dodávala scénám dramatičnost a vyzdvihovala bojovnost nebo například modrá barva vesmíru či útroby ryby podtrhovala něco nadpozemského (Příloha I., Obr. 32). Podobnou funkci jako barva měla v tomto filmu i hudba, kterou si Zeman velmi dobře promýšlel. Chtěl, aby hudba měla odpovídající tempo rytmu scény, aby nebyla rušivým prvkem a podtrhovala emotivní i humorné stránky filmu. V neposlední řadě byli důležitým prvkem ve filmu koně, které Zeman miloval. Pro film využil nedalekou stáj u Zlína, jejíž zaměstnanci si díky rolím ve filmu vydělali dost peněz, což jim pomohlo k opravám stájí.⁵⁶

„Barva v Baronu Prášilovi je pro mě tím největším objevem. Barva totiž hraje pro mě stejnou úlohu ve filmu jako ve výtvarném umění. S barvou ve filmu pracuji přibližně tak, jak s ní pracuje malíř na svém plátně. Je aktivním dramatickým prvkem a plní stejně závažný úkol jako stylizace postav, které ve filmu hrají.“

Karel Zeman⁵⁷

Film diváky i filmové kritiky zaujal svým jedinečným humorem, originálním podáním, napínavým dějem a samozřejmě technickou formou dosud nevídanou. Český filmový „kouzelník“ opět dokázal, že nevyčerpal své nápady ani možnosti. V dokazování pokračoval dalším celovečerním černobílým filmem, který uvedl v roce 1964 a jmenoval se *Bláznova kronika*. Tato historická komedie byla 82 minut dlouhá a její děj byl zasazen na pozadí třicetileté války (1618-1648). Na tomto filmu Zeman spolupracoval s režisérem Pavlem Juráčkem, který byl významnou osobností české kinematografie 60. let. Juráček de facto propojil Zemanův osobitý styl s československou novou vlnou.

V *Bláznově kronice* režisér klade ještě větší důraz na samotný příběh, než tomu bylo v *Baronu Prášilovi*. Opět sází i na herecké obsazení v podobě Petra Kostky, Miloslava Holuba či Emílie Vášaryové (Příloha I., Obr. 33). Tři hlavní hrdinové se snaží přežít okolnosti třicetileté války, zachovat si svobodu, najít štěstí a bojují za svou lásku. Příběh začíná v roce 1625, kdy země je rozdělena do

⁵⁶ [Srov.] SPÁLENÁ, Ludmila a Linda ZEMAN-SPALENY. *Karel Zeman a jeho kouzelný svět*. Ilustroval Karel ZEMAN. Brno: CPress, 2015. s. 172-177.

⁵⁷ Tamtéž, s. 177.

dvou táborů. Vojska obou stran hledají do svých řad nové muže a tak se stane, že i jeden hlavní hrdina Matěj, který ztvárňuje verbíře, naverbuje druhého hlavního hrdinu mladého vesničana Petra. Dobrodružství začíná, když Petr uteče a společně s Matějem, který jej pronásleduje, jsou zajati druhým vojskem. A jelikož pro Matěje je vojna jako vojna, obrátí kabát a přidá se k druhému vojsku. V dalších chvílích dva hlavní mušketýři zabloudí, rozcházejí se a potkávají opuštěnou, ale krásnou dívku Lenku. Hrdinové jsou pronásledováni a zajati. Na císařském zámku se jejich příběh odvíjí různě, podle toho, která strana zrovna vítězí. I na zámku pokračuje jejich boj za svobodu a lásku a nakonec se jim podaří uprchnout.⁵⁸

Děj nevypráví celistvý příběh třicetileté války, ale vyzdvihuje komické a dramatické příběhy hlavních hrdinů, které se jim v jejich boji za svobodu dějí. Prožívají těžké chvíle i humorné, a ač se příběh filmu zdá být dost jednoduchý až prostý, má jednoznačnou myšlenku – Zeman chtěl poukázat na nesmyslnost války, čehož docílil za pomoci někdy až surrealistické nadsázky a černého humoru. V chaosu války se rozvíjí milostný příběh dvou mladých lidí, kteří touží po obyčejném lidském štěstí a světu bez válek. Dva mušketýři jsou si protivníky ale zároveň partnery. Symbolem zdravého rozumu je postava vesnického mladíka Petra, který touží po životě a míru.

Zeman se po výtvarné stránce inspiroval starými mědirytinami bojových scén a dobovými obrazy, hesly či výroky. Vytvořil karikatury válečné doby a jejich hrdinů. Snímek je originální filmovou groteskou, plnou gagů a výtvarných nápadů. Po trikové stránce není film tak bohatý jako předchozí snímky Karla Zemana.⁵⁹ Důraz je kladen především na herecké výkony, a výtvarná stylizace a triky jsou využity k vytvoření pohádkové atmosféry a k zesílení protiválečné myšlenky. Zeman vytvořil pohádku pro dospělé, což mu umožnilo výtvarné dekorace a malované kulisy ve scénách přiznat, a nemusel do detailů promýšlet jak vizuálním klamem vytvořit z triku realitu. Technický scénář opět pracoval s představovačkami a papírovými kulisami (Příloha I., Obr. 34).⁶⁰

Důležitou složkou filmu je jednoznačně humor. Humor se stal v tomto filmu dokonalým prostředkem, jak vyzdvihnout hlavní myšlenky a posílit filmové

⁵⁸ [Srov.] SPÁLENÁ, Ludmila a Linda ZEMAN-SPALENY. *Karel Zeman a jeho kouzelný svět*. Ilustroval Karel ZEMAN. Brno: CPress, 2015. s. 190.

⁵⁹ [Srov.] HÁBOVÁ, Milada a Zdeněk SMEJKAL, ed. Karel Zeman: *Sborník studií a dokumentů*. Brno: Blok, 1986. s. 42-44.

⁶⁰ [Srov.] SPÁLENÁ, Ludmila a Linda ZEMAN-SPALENY. *Karel Zeman a jeho kouzelný svět*. Ilustroval Karel ZEMAN. Brno: CPress, 2015. s. 188-193.

poselství – pomocí humoru autor metaforicky podporoval nesmyslnost a nepotřebnost války. Humornou složku zachovává i vypravěč příběhu dvorní šašek (František Kovařík), který v příběhu představuje „blázna“ a tak si může dovolit své vyprávění parodovat a ironizovat. Film se měl původně jmenovat *Dva mušketýři*, ale v průběhu realizace byl přejmenován právě na *Bláznovu kroniku*. Dalším výrazným prostředkem filmu je tzv. gag, což pro film znamenalo střídání techniky hraného a animovaného filmu za účelem vytvoření určité situace či scény, která oživí děj a rozesměje diváka.⁶¹

„Gag musí mít výraz, tempo a ladění odpovídající scéně a jejímu rytmu. Gag je něco, co se podobá žongléřskému kousku: musí se přesně nacvičit a jeho účinnost propočítat.“

*Karel Zeman*⁶²

Film měl sice u diváků velký úspěch, ale Zeman si po vytvoření tohoto filmu uvědomil, že jeho filmové umění je založeno hlavně na speciálních postupech, výtvarných stylizacích a trikové technice. V *Bláznově kronice* převládala hlavně dějová složka, což trochu brzdilo Zemanovu fantazii, a tak se po tomto filmu rozhodl vrátit k tolik milovaným verneovkám.

V roce 1966 Zeman uvedl svojí další velmi úspěšnou verneovku s názvem *Ukradená vzducholod'* (Příloha I., Obr. 35). Jedná se o barevný fantastický film dlouhý 88 minut, ve kterém Zeman plně využil zkušeností a technologií ze svých předchozích filmů. *Ukradená vzducholod'* svým prostředím připomíná film *Vynález zkázy*, kdy právě Zeman použil některé postupy a motivy, které měl již osvědčené. Pro svůj příběh se inspiroval knihou *Dva roky prázdnin* od Julese Verna, ale film už neprobíhá úplně ve verneovském stylu, spíše se vrací jen k dějovým motivům literární předlohy. Proto si příběh upravil podle svých představ, například se děj odehrává v Praze.⁶³ Ve filmu se objevují společenská témata intrik, morálních zásad nebo konflikt mladé a staré generace, ale zajímavější je výtvarné zpracování prostředí, kde se děj odehrává. Zeman se snažil vystihnout prostředí a atmosféru

⁶¹ [Srov.] SPÁLENÁ, Ludmila a Linda ZEMAN-SPALENÝ. *Karel Zeman a jeho kouzelný svět*. Ilustroval Karel ZEMAN. Brno: CPress, 2015. s. 198.

⁶² Tamtéž, s. 199.

⁶³ [Srov.] *Ukradená vzducholod'*. *Filmový přehled* [online]. 2018 [cit. 2019-04-10]. Dostupné z: <http://www.filmovyprehled.cz/cs/film/396684/ukradena-vzducholod>

staré Prahy pomocí různých rekvizit a mechanismů – staré tramvaje, motocykly, telefony, super technické až parodické rekvizity, či gangsterské zařízení a zesměšňující mechanismy. Ale jedinečnost tomuto snímku opět dodává originální výtvarná stylizace. Zeman se inspiroval nejenom svými předešlými trikovými technikami, ale nově i atmosférou žánrových obrazů z přelomu 19. a 20. století (Příloha I., Obr. 36). Inspirací mu byl převážně pozdní impresionismus a secese. Hned v úvodní části filmu se snažil Zeman o zrekonstruování scény (Příloha I., Obr. 37) ze slavného obrazu *Nedělní odpoledne* od francouzského neoimpresionisty Geogrese Seureta (Příloha I., Obr. 38). Zeman využil výtvarné techniky a poskládal obraz z tisíce barevných teček a dal filmový obraz pomocí animace do pohybu.⁶⁴

Film se odehrává ve dvou dějových liniích, což není u filmů Karla Zemana žádná novinka, ale doposud jeho filmy provázel mluvený komentář, ať vypravěčův příběh či monolog hlavního hrdiny. V tomto snímku takovýto komentář Zeman ne zvolil a snažil se spíše hledat novou kompozici a řešení děje a prohloubit postavy. Ve filmu se objevují herci jako například Michal Pospíšil, Čestmír Rada nebo Karel Effa. Právě Karel Effa hrál již v několika zemanovských filmech, režisérovi se s ním velmi dobře spolupracovalo, proto tedy herce oslovil i znova. Hrál parodii na postavu Jamese Bonda a jako jediný nepotřeboval nijak maskovat či stylizovat. Svým zjevem výborně zapadal do zemanovských stylizací a výtvarných technických řešení filmu (Příloha I., Obr. 39).

Děj filmu se odehrává v roce 1891, kdy z Jubilejní výstavy v Praze pět chlapců nějakým nedopatřením odletí právě ve vzducholodi místního podnikatele (Příloha I., Obr. 40). Podnikatel vidí příležitost, a tak se rozhodne tvrdit, že chlapci vzducholod' ukradli, i s patentem nehořlavého plynu připravovaného pro armádu. Chlapci jsou obviněni z velezrady, ale jsou ztraceni v neznámu, což je v jejich případě štěstí. Někteří lidé se chlapcům snaží pomoci a zachránit je a jiní se je snaží dostihnout, aby se zodpovídali právě z údajné krádeže. Chlapci zažijí mnoho veselých dobrodružství, ať už návštěvu jeskyně kapitána Nema, let na létajícím stroji nebo bitvu s piráty.

Karel Zeman získal za film *Odměnu* československého filmu režisérovi za jeden z devíti nejlepších filmů roku 1966, mimo jiné byl promítán na několika

⁶⁴ [Srov.] SPÁLENÁ, Ludmila a Linda ZEMAN-SPÁLENÝ. *Karel Zeman a jeho kouzelný svět*. Ilustroval Karel ZEMAN. Brno: CPress, 2015. s. 128-132.

filmových festivalech a přehlídkách, a v roce 2002 byl promítán na festivalu ve Francii a získal cenu Mezinárodního sdružení kin filmového diváka.⁶⁵

Posledním kombinovaným hraným filmem, který Karel Zeman v této kategorii natočil, byl snímek *Na kometě*. Film měl premiéru v roce 1970, je barevný a má stopáž 75 minut.⁶⁶ Na motivy stejnojmenného Verneova románu vytvořil Zeman hraný celovečerní film, který uzavírá jednu kapitolu jeho tvorby. Tento snímek není přepisem románu, ale další variantou na téma verneovek, které autor přepracoval do humorného a originálního příběhu. Film má jedinečnou myšlenku, a tou je touha člověka po ideálu spravedlnosti.⁶⁷ Jelikož se jednalo o několikátý kombinovaný film, dovedl Karel Zeman techniku jeho zpracování k dokonalosti (Příloha I., Obr. 41).

Hlavní postavou příběhu je poručík Servadeca. Tohoto příslušníka francouzské posádky v africké kolonii zaujme na tržišti secesní portrét krásné dívky (Příloha I., Obr. 42). Po tom co se Servadeca zřítí z útesu do moře, ho právě tato dívka z portrétu, krásná Angelika, zachrání. Začíná nevídané dobrodružství, které se ovšem, jak se ukáže, odehrává jen v poručíkově hlavě. Na nebi se objeví kometa, která nakonec, když míjí zemi, k sobě nedopatřením přitáhne právě část afrického kontinentu, kde se odehrává příběh filmu. Hlavní hrdiny unáší kometa vesmírem, a pravděpodobnost srážky s Marsem a tím pádem smrt se stává nevyhnutelnou. Tato zkušenost změní chování hrdinů, mladí milenci si vyznávají lásku, z nepřátel se stávají přátelé a přestává boj mezi domorodci a kolonizátory. Nakonec se ukáže, že poručíkovi výpočty byly chybné, nebezpečí nehrozí a veškeré vztahy a chování se vrací do starých kolejí. Poručíka Servadecu na závěr probouzí na mořském břehu jeho sluha, a jediné co mu z dobrodružství zbylo, je portrét krásné dívky, který drží v ruce.⁶⁸

Pro výtvarný projev v tomto filmu se Zeman inspiroval dobovými kresbami a rytinami z 19. století (Příloha I., Obr. 43). I barevné pojetí je ve filmu zcela unikátní, autor uplatňuje až vybledlé barevné tóny, které jsou právě ve stylu starých kolorovaných pohlednic. Skutečnost starých půvabných pohlednic

⁶⁵ [Srov.] Ukradená vzducholod'. *Filmový přehled* [online]. 2018 [cit. 2019-04-10]. Dostupné z: <http://www.filmovyprehled.cz/cs/film/396684/ukradena-vzducholod>

⁶⁶ [Srov.] ADAMOVIČ, Ivan. *Encyklopedie fantastického filmu*. Praha: Cinema, 1994. s. 99.

⁶⁷ [Srov.] SPÁLENÁ, Ludmila a Linda ZEMAN-SPÁLENÝ. *Karel Zeman a jeho kouzelný svět*. Ilustroval Karel ZEMAN. Brno: CPress, 2015. s. 150.

⁶⁸ [Srov.] Na kometě. *Filmový přehled* [online]. 2018 [cit. 2019-04-10]. Dostupné z: <http://www.filmovyprehled.cz/cs/film/396869/na-komete>

promítl režisér i do prostředí filmu a hereckých výkonů, a tak divák má pocit, že si prohlíží staré album našich babiček a dědečků.⁶⁹

„Poznal jsem, že spojení různých složek a technik v jednom filmu skrývá v sobě nebezpečí, že si divák po několika desítkách metrů zvykne na techniku a bude se nudit, když nebude stále překvapován. Nemusí být vždy trik v obraze, ale třeba herecký projev, gag, kontrapunkt komentáře s obrazem, nečekaná montáž obrazů a podobně.“

Karel Zeman⁷⁰

Na literárním scénáři spolupracoval Karel Zeman s Janem Procházkou. Scénář začali tvořit v roce 1967, kdy politické pozadí doby kinematografii velmi přálo, ale když v roce 1970 film dokončovali, nevěděli, jestli jim okolnosti normalizace dovolí film uvést. A také v této době a tímto filmem skončila jedna zemanovská etapa. Karel Zeman v té době začínal bojovat nejenom s vedením, ale i s technikou, jelikož ve světě šla technologie rychle dopředu a české nedokonalé technické podmínky již nestačily k tomu, aby se Zeman mohl západním produkcím vyrovnat nebo nadchnout novými postupy. Zeman pomocí nejenom verneovek vytvořil vlastní originální, básnický, imaginativní a fantazijní svět, který byl jedinečný a neopakovatelný. Film *Na kometě* byl promítán na několika filmových festivalech, získal neobyčejný ohlas a dokonce i několik cen, například cenu za zvláštní efekty v roce 1973 na II. festivalu fantastických filmů v Paříži. V roce 1970 dostal Zeman titul národního umělce, což byla v tehdejší Československu nejvyšší pocta.⁷¹

⁶⁹ [Srov.] SPÁLENÁ, Ludmila a Linda ZEMAN-SPALENY. *Karel Zeman a jeho kouzelný svět*. Ilustroval Karel ZEMAN. Brno: CPress, 2015. s. 152.

⁷⁰ Tamtéž, s. 155.

⁷¹ [Srov.] Tamtéž, s. 156-159.

2.2.3 Animovaný film Karla Zemana

„Vnitřním důvodem skončit s celovečerním hraným filmem byla i má láska k dětem a přece jen větší klid při natáčení. Animovaný film je také daleko víc autorský, ale zase vyžaduje hodně času, což není ochoten každý podstoupit.“

Karel Zeman⁷²

Karel Zeman uzavírá svoji filmovou tvorbu kapitolou, která se dá nazvat „Karel Zeman dětem“. V roce 1980 vznikl stejnojmenný dokument o filmové tvorbě Karla Zemana, kterou věnoval převážně dětem. Režisérem i hlavním průvodcem filmem byl tehdy sedmdesátiletý Karel Zeman, který provedl v dokumentu rekapitulaci své třicetileté filmové tvorby. V dokumentu se objevilo mnoho ukázek z jeho filmů a komentář namluvil Otakar Brousek.⁷³

Když se v 70. letech 20. století Karel Zeman vrátil k animovanému filmu, byl tento krok velmi radikální změnou. Kombinované filmy, které doposud vymyslel a zrealizoval, byly velmi náročné na natáčení, mimo jiné filmové ateliéry, se kterými spolupracoval, změnily vedení, a také vzhledem ke zhoršující se politické situaci v kultuře v dané době Zeman věděl, že jestli chce pokračovat ve své filmové tvorbě, musí se vydat jiným směrem.⁷⁴

Pro Zemana byl na prvním místě vždycky divák. Šlo mu o potěšení diváků, jejich obohacení a udělat jim radost. A pro Zemana divák znamenal hlavně dětský divák. Proto v poslední kapitole jeho filmové tvorby myslel Karel Zeman hlavně na děti, protože pro něj byly diváky nejnámavějšími, nejtvárnějšími a nejvíce otevřeny kouzlu fantazie a vymyšlených světů.⁷⁵

V sérii animovaných filmů Karla Zemana byla prvním snímkem adaptace orientální pohádky s názvem *Pohádky tisíce a jedné noci* (Příloha I., Obr. 44). Film vznikl v roce 1974, byl barevný a měl stopáž devadesát minut. Původně se jednalo o sedm krátkých snímků, které byly dodatečně sestřiženy do jednoho

⁷² SPÁLENÁ, Ludmila a Linda ZEMAN-SPALETY. *Karel Zeman a jeho kouzelný svět*. Ilustroval Karel ZEMAN. Brno: CPress, 2015. s. 208.

⁷³ [Srov.] BŘEZINA, Václav. *Lexikon českého filmu: 2000 filmů 1930-1996*. Praha: Cinema, 1996. s. 110.

⁷⁴ [Srov.] SPÁLENÁ, Ludmila a Linda ZEMAN-SPALETY. *Karel Zeman a jeho kouzelný svět*. Ilustroval Karel ZEMAN. Brno: CPress, 2015. s. 208.

⁷⁵ [Srov.] HÁBOVÁ, Milada a Zdeněk SMEJKAL, ed. Karel Zeman: *Sborník studií a dokumentů*. Brno: Blok, 1986. s. 45.

celovečerního snímku. Zeman si záměrně vybral z původní knihy právě příběhy o hrdinovi Sindibádovi. Tento původem sedmidílný seriál o námořníkovi Sindibádovi obsahoval pohádky *Dobrodružství námořníka Sindibáda*, *Druhá cesta námořníka Sindibáda*, *V zemi obrů*, *Magnetová hora*, *Létající koberec*, *Mořský Sultán* a *Zkrocený démon*.⁷⁶

Pro výtvarnou inspiraci nešel Karel Zeman daleko od samotného tématu filmu. Kniha, která byla pro film předlohou, je sbírka lidových pohádek a různých příběhů ze středověkého arabského světa. Zeman se inspiroval perskými miniaturami a orientálními koberci či starými rukopisy (například ilustrovaným rukopisem perského básníka Firdausiho z roku 1430), (Příloha I., Obr. 45).⁷⁷

Karel Zeman ve filmu využíval animace ploškových figurek (Příloha I., Obr. 46), kdy papírové figurky animoval nejenom na vodorovném stole ale i v prostoru, čímž dosáhl oživení postaviček a jedinečné atmosféry. Tyto animace v prostoru umožnily autorovi neobvyklé barevné řešení scén. Postavičky byly sice plošné, vystřižené z papíru, ale podle potřeby byly těla opatřena trojrozměrnými hlavami (Příloha I., Obr. 47). Ve výtvarné stylizaci postav bylo již od začátku zřetelně vidět, o jaký typ postavy se jedná a jaký má postava charakter. V animovaných pohádkách Zeman opět využil kombinování technik, a vytvořil zcela nový typ animovaného filmu.⁷⁸ Základem byl předem do detailů vymyšlený a nakreslený technický scénář, který tvůrcům umožnil vytvořit originální a jedinečné animace.

Dalším animovaným snímkem byl *Čarodějův učeň* neboli *Krabat*. Film byl uveden v roce 1977, jednalo se o barevný film, dlouhý sedmdesát dva minut, namluvený Luďkem Munzarem a Jaroslavem Moučkou. Zeman se inspiroval knihou *Krabat* od německého autora Otfrieda Preusslera, který ve své knize zpracoval námět lužicko-srbské pohádky.⁷⁹

Zjednodušeně se dá říci, že děj filmu pojednává o lásce, která je silnější než prokletí mocného čaroděje. Napínavý děj představuje chudého chlapce Krabata, který se vyučil černému umění v tajemném mlýně, kde vládl zlý mistr čaroděj (Příloha I., Obr. 48). Ale Krabat místo splnění závěrečné zkoušky zachrání kamaráda a je zlým čarodějem odsouzen k smrti. Oba chlapce zachrání věrná láska Krabatovi dívky a současně zbaví zakletý kraj kouzla. Příběh je sice v jádru

⁷⁶ [Srov.] BŘEZINA, Václav. *Lexikon českého filmu: 2000 filmů 1930-1996*. Praha: Cinema, 1996. s. 308.

⁷⁷ [Srov.] SPÁLENÁ, Ludmila a Linda ZEMAN-SPÁLENÝ. *Karel Zeman a jeho kouzelný svět*. Ilustroval Karel ZEMAN. Brno: CPress, 2015. s. 210.

⁷⁸ Tamtéž, s. 212-213.

⁷⁹ [Srov.] BŘEZINA, Václav. *Lexikon českého filmu: 2000 filmů 1930-1996*. Praha: Cinema, 1996. s. 63.

smutný, ale Zeman se snažil vnést do snímku i humor, a proto často obraz okořenil nějakým vtipem.⁸⁰

Zeman si opět vytvořil dokonalý technický scénář, ke scénám a postavám přistupoval, jako kdyby to byl opravdu hraný film (Příloha I., Obr. 49). Využil opět metody ploškové animace. Postavy se snažil stylizovat tak, aby vypadaly jako dřevěné loutky, a hlavy byly vyrobeny trojrozměrně z moduritu (Příloha I., Obr. 50).⁸¹ Pomocí kombinování technik vytvořil Zeman jedinečný účinný obrazový celek.

„Pro mě konečně nikdy nebylo podstatné, jakou technikou pracuji. Snažil jsem se těžit ze všech technik, setřít jejich hranice a syntézou vytvořit novou kvalitu filmového obrazu.“

Karel Zeman⁸²

Posledním animovaným filmem Karla Zemana byl snímek s názvem *Pohádka o Honzíkovi a Mařence* (Příloha I., Obr. 51). Tento film byl uveden v roce 1980, měl stopáž šedesát sedm minut a byl opět barevný.⁸³

Děj filmu je zasazen do středověku a jedná se o poetickou baladu o malém rytíři a čisté lásce. Příběh je plný komických gagů, fantastických situací a hlavní myšlenkou děje je boj prostých lidí o špetku lidského štěstí. Hlavní hrdinou je pasáček ovcí Honzík, který má od narození u sebe tři skřítky, kteří se o něj mají starat a provést ho životem (Příloha I., Obr. 52). Tyto tři symbolické postavy pohádky se dokáží proměnit v různá zvířata a představují různé až rozporuplné síly v člověku, reprezentují boj mezi dobrem a zlem, mezi pokusem a odhodláním. Honzík vedený jejich hlasem se někdy rozhodne dobře, někdy špatně, ale nakonec se dostane na správnou cestu a vysvobodí svou krásnou vílu Mařenku.⁸⁴

⁸⁰ [Srov.] SPÁLENÁ, Ludmila a Linda ZEMAN-SPALENY. *Karel Zeman a jeho kouzelný svět*. Ilustroval Karel ZEMAN. Brno: CPress, 2015. s. 224.

⁸¹ [Srov.] Tamtéž, s. 228-230.

⁸² Tamtéž, s. 235.

⁸³ [Srov.] BŘEZINA, Václav. *Lexikon českého filmu: 2000 filmů 1930-1996*. Praha: Cinema, 1996. s. 307.

⁸⁴ [Srov.] SPÁLENÁ, Ludmila a Linda ZEMAN-SPALENY. *Karel Zeman a jeho kouzelný svět*. Ilustroval Karel ZEMAN. Brno: CPress, 2015. s. 242.

Po technické i výtvarné stránce je film opět dokonale a detailně zpracovaný, i když v době jeho vzniku Zemana již sužovaly vážné zdravotní problémy. Metoda ploškové animace skvěle podtrhuje humorný básnický příběh. Při tvoření scénáře se Zeman vyžíval v kresbách a karikaturách a vznikla velice povedená animovaná groteska. Pro film vznikaly různé rekvizity, jako například trojrozměrný model hradu, který byl největší stavbou ve filmu (Příloha I., Obr. 53). Hrad sloužil pro fotografie a plošnou animaci, ale také pro animaci přímo v prostorách trojrozměrného hradu. V tomto animovaném snímku se Zeman po výtvarné stránce inspiroval gotikou, jelikož se děj odehrává ve středověku.⁸⁵

Celovečerní animovaná pohádka, která se objevila v kinech, v době svého uvedení strhla velký ohlas. Právě do uvedení snímku *Pohádka o Honzíkovi a Mařence* byla nejznámějším animovaným celovečerním filmem *Sněhurka* od studia Disney. Za tento film dostal Karel Zeman (mimo jiné ceny) cenu za nejlepší animovaný film na XI. MF filmů pro děti a mládež Giffoni Valle Piana v Itálii v roce 1981.⁸⁶

Tímto posledním animovaným filmem skončila filmová tvorba Karla Zemana, která ovšem čítá nespočet filmů, které jsou jedinečné, originální a kterými Zeman technicky, výtvarně i dějově předběhl svou dobu.

⁸⁵ [Srov.] SPÁLENÁ, Ludmila a Linda ZEMAN-SPALENY. *Karel Zeman a jeho kouzelný svět*. Ilustroval Karel ZEMAN. Brno: CPress, 2015. s. 244-247.

⁸⁶ [Srov.] Tamtéž, s. 238.

2.3 Vlivy na tvorbu Karla Zemana

Karel Zeman byl výtvarný genius, který svoje filmy dopodrobna promýšlel, a jehož fantazie a tvůrčí představivost neměla hranic. Zdá se, že by se ve svých dílech nemusel inspirovat ostatními autory nebo jinými díly, ale pravdou je, že inspirace a vliv ať už umělců, ilustrací či uměleckých stylů, mu pomohly vyšperkovat jeho filmy k dokonalosti. První, kdo stojí za zmínku, jehož vliv byl na Zemana velice znatelný, je Francouz George Méliès. Méliès byl filmařem, iluzionistou a ne nadarmo je dodnes přezdíván otcem trikového filmu. Zeman byl trikovými efekty natolik zaujat a inspirován, že skoro padesát let po období Mélièsovi tvorby, začal vytvářet trikové filmy, které mu vysloužily přezdívku „český Méliès“. Je právem považován, za jeho pokračovatele.⁸⁷

Zeman a Méliès neměli společnou jen zálibu a fascinaci animovaným filmem a trikovými efekty. Společné jim bylo ještě jedno inspirační téma, a tím byl spisovatel Jules Verne. Romány tohoto francouzského spisovatele sloužily pro oba filmaře jako inspirační zdroj, který byl bohatý a kladl nespočet možností pro realizaci filmových snímků. Prvním, kdo se pokusil převést verneovky na filmové plátno, byl opět G. Méliès, například ve filmu *Cesta na měsíc*. Karel Zeman ale nebyl o nic menší génius, když přišlo na verneovky. Dá se dokonce říci, že v tomto ohledu byl lepší než Méliès, a že dokázal zpracovat mnoho verneovských námětů a dokonce děj románů uchopit po svém, což jeho filmy dělalo tak jedinečnými. Fantazijní a fikční svět románů Julese Vernea dával autorům a filmařům spoustu prostoru pro tvorbu ať už animovaných nebo kombinovaných filmů, a pro Zemana byly jeho romány zlatým dolem. Jeho filmy na náměty verneovek mu právem přinesly obdiv i slávu, a hlavně uspokojení z vytvoření kvalitního, zábavného a dech beroucího filmu.

Ilustrace Zdeňka Buriana hrály v Zemanově tvorbě taky svou roli. Již jako mladý kluk Karel Zeman studoval knihy Zdeňka Buriana. Značný vliv těchto knih je poznat ve filmu *Cesta do pravěku*, kdy se Zeman inspiroval ilustracemi dinosaurů nejenom při stavbě trojrozměrných modelů dinosaurů, ale i při tvoření výtvarné stránky samotného snímku. Burianovi ilustrace provázejí celý film *Cesta do pravěku* a pomohly Zemanovi vytvořit dobrodružný a originální snímek.

⁸⁷ Georges Méliès. *Animuj.cz - vše o animovaném filmu* [online]. Copyright © 2019 [cit. 2019-04-10]. Dostupné z: <http://animuj.cz/tvurci/georges-melies/>

Karel Zeman se při tvorbě každého filmu inspiroval trochu něčím jiným. Hodně mu jako inspirační zdroje sloužily ilustrace ve verneovských knihách, například dřevorytiny Edouarda Rioua a Léona Benetta (inspirace pro film *Vynález zkázy*). Zeman se inspiroval nejenom různými grafikami a ilustracemi, ale i celými výtvarnými slohy či styly. Ve filmu *Baron Prášil* se Zeman inspiroval rokokem, jeho dobovým prostředím a oblečením a také grafikami Francouze Gustava Dorého. Vliv postimpresionismu byl zřetelně znát v úvodní části filmu *Ukradená vzducholoď*, kde režisér zrekonstruoval scénu ze slavného obrazu *Nedělní odpoledne* od francouzského neoimpresionisty Georgete Seureta. Umělecký styl secese provází film *Na kometě*, ve kterém můžeme vidět secesní stylizace obrazů, ale také africké dobové rytiny a ilustrace z 19. století. V *Bláznově kronice* se autor opět inspiroval dobovými rytinami a výjevy bojových scén z období třicetileté války. Na závěrečné filmy Karla Zemana mělo vliv například období gotiky nebo umění Blízkého východu (např. perské miniatury či vzory orientálních koberců).

Karel Zeman využil spoustu zajímavých uměleckých děl, stylů i slohů ve svých filmech. Někdy se inspirace objevila ve snímcích jen nepatrně, ale dodala jim určitý umělecký přesah a vtip. Zeman měl obrovský dar, který svými filmy zprostředkoval všem.

3 ODKAZ TVORBY KARLA ZEMANA A MOŽNOST JEHO VYUŽITÍ V SOUČASNOSTI

3.1 Muzeum Karla Zemana

Muzeum Karla Zemana se nahází v Praze na Malé Straně a bylo otevřeno 6. října 2012. Toto muzeum reprezentuje celoživotní dílo Karla Zemana, který je nejenom českým velmi uznávaným umělcem a režisérem, ale i světovým. Proslavil českou kinematografii 20. století. Expozice muzea mapuje celou Zemanovu filmovou tvorbu od prvních loutkových animací ve 40. letech 20. století, po kombinované či hrané filmy, až po poslední animované filmy ze 70. let minulého století. Jeho nejslavnějším filmů jako je *Cesta do pravěku*, *Vynález zkázy* a *Baron Prášil*, je věnována velká část muzejní expozice. A nejenom samotným filmům, ale i technikám, které Zeman používal. Muzeum nabízí hravé pojetí různých technických postupů, které režisér používal – některé části výstavy nabízí i možnost zapojit se a interaktivně si nějaké exponáty vyzkoušet, což je zajímavé a zábavné nejenom pro děti ale i dospělé.

Samotná výstava obsahuje veškerou filmovou tvorbu Karla Zemana. Jsou zde k vidění nejenom ukázky ze samotných filmů, ale i ukázky ze zákulisí tvorby, z natáčení filmů, zdokumentované různé výtvarné, trikové i technické postupy. Ke každému filmu je několik textových panelů, které přibližují vznik filmu, jeho vytváření a zajímavosti. Expozici provází také různé dosud nepublikované fotografie, interaktivní stanoviště (například létající stroj, ovládání podmořské ponorky či rekonstrukce letu na koních Barona Prášila), a pro nejmenší návštěvníky a jejich doprovody má muzeum připraveno různé dobrodružné hry nebo aktivity.

Většinu materiálů z osobního archivu pro expozici muzea poskytly dcera a vnučka Karla Zemana – Ludmila Zemanová a Linda Zeman Spaleny. Na vybudování tohoto muzea se podílely agentury C&COM Advertising a Punk Film, a samozřejmě již zmíněná rodina Karla Zemana. Jakub Fabel a Ondřej Beránek, ve spolupráci s Marcelem Křelem, jsou výtvarnými a ideovými autory expozice.⁸⁸

⁸⁸ EXPOZICE • Muzeum Karla Zemana. *Naplánujte svou návštěvu • Muzeum Karla Zemana* [online]. Copyright © [cit. 2019-04-10]. Dostupné z: <https://muzeumkarlazemana.cz/muzeum-karla-zemana/expozice/>

3.2 Ludmila Zemanová

„V mých očích táta byl vždy a bude něčím nenahraditelným, jeho dílo je mi stále velkou inspirací a jako člověk mi velmi chybí. Měl v sobě neuvěřitelnou energii a hlavně velkou duchovní sílu rozdávat štěstí a lásku nejen mé rodině, ale i divákům po celém světě.“

Ludmila Zemanová⁸⁹

Ludmila Zemanová je dcerou Karla Zemana, narodila se v roce 1947 ve Zlíně. Jak sama říká v knize, kterou napsala o svém otci, film byl nedílnou součástí jejich rodinného života. V dospívání byla věrným divákem tvorby svého otce, některé filmy viděla dokonce dříve než ostatní diváci. Ve filmových ateliérech se svým otcem prožívala šťastné dětství, plné filmů, pohádek, animací a výtvarných ilustrací. Dcera Ludmila v dospělosti často otcovi při natáčení a tvorbě filmů pomáhala, hlavně při tvorbě posledních animovaných filmů, kdy byl Karel vážně nemocný a potřeboval pomocnou ruku.

Společně se svojí dcerou Lindou se Ludmila rozhodla, že v 21. století obnoví otcův odkaz. Po spolupráci na vytvoření Muzea Karla Zemana dostala Ludmila nabídku napsat o svém otcovi knihu. Kniha, která by nejlépe vystihovala život a tvorbu Karla Zeman, je určitě kniha obrázková. A tak Ludmila a Linda zvolily nejuvstíženější cestu pro psaní této knihy – rozhodly se provést životem otce a dědečka pomocí obrazu, kreseb, fotografií a různých dopisů. Čerpaly ze soukromého archivu své rodiny, a vytvořili knihu *Karel Zeman a jeho kouzelný svět*, která vyšla v roce 2015. Kniha dokonale mapuje celou filmovou tvorbu Karla Zemana, s desítkami obrazových ukázek, které perfektně přibližují myšlenky, postupy a tvorbu filmů.⁹⁰

Ludmila Zemanová tvořila animované filmy společně s otcem, ale byl jí inspirací i pro vlastní animovanou tvorbu. Ve filmových ateliérech ve Zlíně, kde pracoval její otec, i ona tvořila animované filmy, a také ilustrovala dětské knihy pro nakladatelství Albatros. Po odchodu v 80. letech minulého století do Kanady nebylo jednoduché v umělecké dráze pokračovat. Po pár letech se ale Ludmila

⁸⁹ SPÁLENÁ, Ludmila a Linda ZEMAN-SPÁLENY. *Karel Zeman a jeho kouzelný svět*. Ilustroval Karel ZEMAN. Brno: CPress, 2015. s. 4

⁹⁰ [Srov.] Tamtéž, s. 4-5.

vrátila k tvorbě animovaných filmů a stala se ilustrátorkou dětských knih. V Kanadě v roce 1992 natočený krátký film *Lord od the Sky* získal Ludmile hlavní cenu Blue Ribbon na festivalu v Chicagu. V současnosti ilustruje dětské knížky a věnuje se zachování odkazu svého otce. Nejznámější trilogie, kterou Ludmila ilustrovala, je *Epos o Gilgamešovi*, za což dostala mnoho cen, včetně nejvyšší kanadské ceny Governor General's Literary Award.⁹¹

3.3. Inspirace Karlem Zemanem

Karel Zeman se se svými filmy proslavil po celém světě. Jeho originální náměty a postupy neměly ve své době konkurenci, a tak bylo jasné, že se jeho tvorbou inspirovali i zahraniční autoři. V době tvorby jeho prvních filmů, obdivovali jeho práci dokonce umělci jako Pablo Picasso, Charlie Chaplin nebo Salvátor Dalí. Výtvarná stránka a estetika Zemanových filmů ovlivnila režiséry, výtvarníky a animátory jako jsou například Terry Gilliam, Tim Burton nebo Kōji Yamamura.⁹²

⁹¹ SLODIČÁK, Dávid. Ludmila Zemanová. *Česko-Slovenská filmová databáze* [online]. 2019 [cit. 2019-04-10]. Dostupné z: <https://www.csfd.cz/tvurce/75390-ludmila-zemanova/>

⁹² Karel Zeman. *Muzeum Karla Zemana* [online]. 2019 [cit. 2019-04-10]. Dostupné z: <https://muzeumkarlazemana.cz/muzeum-karla-zemana/karel-zeman/>

PRAKTICKÁ ČÁST

4 METODICKÉ LISTY

4.1 Motivace a inspirace

Účelem praktické části diplomové práce bylo vytvořit metodické listy k vybraným filmům umělce Karla Zemana. Vybrala jsem si tři nejznámější filmy z jeho tvorby - *Cesta do pravěku* (1955), *Vynález zkázy* (1958) a *Baron Prášil* (1961).

Mým záměrem bylo vytvořit listy, které budou mít zajímavou a hravou formu. Dále bylo důležité, aby listy působily přehledně a srozumitelně. Inspirovala jsem se svojí bakalářskou prací, kde jsem vytvořila sérii metodických listů na filmy z Československé nové vlny. V tvoření metodických listů k filmům jsem chtěla pokračovat a nakonec jsem zvolila právě filmy Karla Zemana, které mě zaujaly. Přišlo mi důležité zmapovat jeho tvorbu a to pro sebe i pro ostatní. Nechtěla jsem opakovat ani rozšiřovat svou bakalářskou práci, proto jsem zvolila pro tyto metodické listy zcela nový koncept.

4.2 Realizace a grafická úprava

Pro realizaci metodických listů jsem zvolila počítačový program Adobe Illustrator. Nejdříve jsem si ujasnila, jak listy mají vypadat, jaký mají mít formát a podobu. Dále jsem konzultovala jejich obsah a posléze jsem vymyslela nejvhodnější podobu. Na začátku jsem si vytvořila skici na papír. Ale koncept mi byl od začátku jasný – vytvořit zábavné, ale srozumitelné listy, se kterými bych i já sama chtěla pracovat.

Nejdříve mi byla známá forma listů, zvolila jsem formu leporela, kdy se na některé straně objevují průřezy, které jsou také využity k výtvarné činnosti, nebo se některé strany dají otevírat a dále s nimi pracovat. Každý list je tedy v podobě leporela, které je oboustranné, z každé strany má čtyři pole o velikosti 20x20 cm. Každé pole má svůj účel – první pole slouží jako úvodní strana a poslední (či předposlední) nabízí prostor pro reflexi či poohlédnutí žáka, dítěte atd. za svou odvedenou práci či za filmem. Prostřední pole obsahují informace o ději filmu, o

inspiraci pro tvorbu filmu a o technické stránce filmu. Dále listy obsahují zajímavosti, na které navazují úkoly - výtvarné činnosti nebo úkoly k zamyšlení.

Zvolila jsem dle mého názoru vhodnou grafickou úpravu, kdy listy jsou na bílém pozadí a každý je situován do černé, výjimečně šedé a ještě jedné barvy, která souvisí s filmem. *Cesta do pravěku* je zelená, vzhledem k množství flory a fauny nacházející se ve filmu, *Vynález zkázy* je tmavě žlutý, jelikož celý film je situován do podobné barvy, a *Baron Prášil* je modrý, protože jeho dobrodružství začíná ve vesmíru a dále pluje po nebi. V listech se objevují šipky, které pomáhají s orientací a udávají směr, jakým se má postupovat.

Několikrát jsem shlédla filmy a vybrala si určité motivy, které jsou pro film dle mého názoru stěžejní, a pomocí vektorové grafiky jsem je vytvořila a umístila do jednotlivých listů. Text jsem se snažila koncipovat co nejsrozumitelněji a využila jsem i nějaké poznatky z mé teoretické práce.

Po ujasnění si formy listů jsem dále vytvořila úvodní stranu listů, která mi pomohla určit směr grafické úpravy. Dále jsem vymyslela obsah, který jsem pak adekvátně rozvrhla. Společně s umístováním obsahu jsem přidávala grafiku a snažila se vytvořit jednotný celek.

Závěrečná fáze byla vytvořit tiskový soubor a metodické listy fyzicky zrealizovat pomocí tisku.

4.3 Inspirace v hodinách výtvarné výchovy

V rámci souvislé praxe v oboru Výtvarná výchova jsem s žáky na základní škole ZŠ Pohůrecká v Českých Budějovicích ve dvou vyučovacích hodinách tvořila dílo *Mapa cesty do pravěku*. Jako inspirační zdroj pro tuto hodinu jsem využila právě film od Karla Zeman *Cesta do pravěku*.

Výtvarná lekce se uskutečnila v 6. třídě. Tvorby díla se zúčastnilo 20 žáků, 10 dívek a 10 chlapců. Cílem hodiny bylo seznámit žáky s filmem *Cesta do pravěku*, a na motivy filmového snímku vytvořit skupinové dílo.

Úkolem žáků bylo nakreslit nějaké pravěké zvíře na čtvrtku A4 pomocí fix a pastelek, případně temperových barev. Vytvořené zvíře potom každý žák

vystříhl, a postupně svá díla žáci nalepili na jeden společný balicí papír. Druhou částí úkolu bylo vytvořit na balicí papír mapu cesty do pravěku, která by pomohla postavám z filmu se lépe na své cestě pravěkem orientovat (nakreslit cestu, přírodu či různé indicie).

Výtvarná lekce začala tím, že jsem žákům pustila ukázkou z filmu *Cesta do pravěku*. Po zhlédnutí ukázky jsem se žáků zeptala, jestli film znají. Někteří žáci film poznali a ve společné diskuzi jsme popsali i filmový děj. Poté žáci společně hádali rok natočení filmu, což bylo pro žáky velice zábavné. Žákům jsem upřesnila informace o filmu a objasnila nějaké trikové a animační postupy, které režisér v tomto filmu použil. Dále jsem žákům prozradila, co bude jejich úkolem, tedy vytvořit mapu pro chlapce z filmu – mapu cesty do pravěku.

Žáci se do výtvarného úkolu pustili s nadšením a vznikla velice originální individuální díla. Skupinová práce jim přišla zábavná a zajímavá, sdělili mi, že podobný úkol ještě nedělali. Průběh tvorby byl bezproblémový a zdařilý.

Motiv mapy se žákům velice vydařil, jejich nadšení z námětu se promítlo ve výsledné práci. Žáci nejenom vytvořili zajímavá zvířata, inspirovaná filmem i vlastní fantazií, ale i si společnou práci užili, dozvěděli se něco nového (seznámili se s osobností Karla Zemana a s jeho tvorbou), a velice dobře spolupracovali mezi sebou tak i s učitelem.

Touto výtvarnou lekcí, kterou jsem ještě realizovala v 8. třídě, kde ale tento film neměl takový úspěch a nevyvolal stejné nadšení ze strany žáků jako v 6. třídě, jsem si ověřila, že metodické listy jsou vhodné pro věkovou skupinu právě 10-12 let. Film a děj je zaujaly a nadchly. (Příloha II., Obr. 1)

4.4 Popis metodických listů

4.4.1 Cesta do pravěku

První metodický list je na film *Cesta do pravěku*. Mým záměrem bylo zachovat atmosféru pravěku a hlavně přírody. Zvolila jsem tedy kombinaci barev bílá, černá, šedá a zelená. Dále jsem z filmu zvolila stěžejní motiv mamuta a dinosaura. První strana obsahuje jméno režiséra (Karel Zeman) a název filmu (*Cesta do pravěku*). Ve spodní části strany se nachází hory, ve kterých je opakující se motiv mamuta, a uprostřed motivační text, který naznačuje děj filmu a vybízí k otevření leporela a k plnění úkolů (Příloha II., Obr. 2).

Na druhé a třetí straně se nachází text s informacemi o ději filmu, inspiraci a o realizaci filmu (Příloha II., Obr. 3, Obr. 4). Uprostřed dvou stran je ilustrace dinosaura, která obsahuje průřezy. U dinosaura se nachází první úkol „Pravěké zvíře“, a to vybarvit dinosaura i společně s otvory, kdy se kresba promítne na zadní stranu leporela. Z druhé strany leporela na první a poslední straně pokračuje úkol, kdy v kroku jedna má osoba vyplňující metodický list dokreslit vytvořenou kresbu a vymyslet vlastní druh zvířete, a v kroku dvě vytvořit přístřešek nebo domov pro zvíře (Příloha II., Obr. 6, Obr. 9). Na přední straně leporela se ještě nachází „Výtvarná dílna“ (Příloha II., Obr. 5), kde se má vyplnit „tabulka“ s obdobími, které chlapci ve filmu navštívili – jedná se o podobnou tabulku, jako ve filmu. Dále je na zadní straně leporela oddíl „Věděli jste?“, kde je zajímavost o filmu, na kterou navazuje úkol k zamyšlení ohledně dnešních triků v animovaných filmech (Příloha II., Obr. 7). Na předposlední straně se nachází prostor pro vlastní reflexi, v podobě zapsání vlastního názoru ohledně filmu, plus dvě závěrečné otázky týkající se filmu (Příloha II., Obr. 8).

4.4.2 Vynález zkázy

Druhý metodický list se zabývá filmem *Vynález zkázy*. Jako u prvního listu jsem i zde chtěla pomocí barev zachovat význam a atmosféru filmu, a tak jsem zvolila žlutou barvu (v kombinaci s bílou, černou a šedou), která provází celý film, jelikož jsou některé scény zbarvené právě do této barvy. Vybrala jsem si motiv opuštěného ostrova, vynálezu zkázy, ponorky a podvodní motorky pro ilustrace do listu. První strana obsahuje jméno režiséra (Karel Zeman) a název filmu (*Vynález zkázy*), (Příloha II., Obr. 10). Na hlavní straně se nachází motiv opuštěného ostrova, na kterém ve filmu stroj vyletěl do povětří. V ilustraci ostrova je opakující se motiv ponorky, a motivační text, který naznačuje děj filmu a zve diváka do leporela.

Na druhé straně se nacházejí informace o ději filmu a úkol k zamyšlení „Naléhavá zpráva“ (Příloha II., Obr. 11). Na následující dvoustraně je oddíl „Výtvarná dílna“, kde je výtvarný úkol inspirovaný samotným vynálezem zkázy. Úkolem je nakreslit protiklad tomuto vynálezu, který měl být využit negativním způsobem, a vytvořit stroj, který by měl naopak pozitivní účinek (Příloha II., Obr. 12). Dále následuje zadní strana leporela, kdy na první straně jsou informace o technické stránce filmu a o jeho natáčení. Tyto informace jsou doplněné ilustrací, která opět připomíná ostrov či skály na něm (v ilustraci je opakující se motiv ponorky), (Příloha II., Obr. 13). Šestá strana metodického listu je otevírací – na zavřené straně je počítačová grafika ponorky z filmu (Příloha II., Obr. 14) a po otevření strany přichází další výtvarný úkol, tentokrát vytvoření vlastního interiéru ponorky (Příloha II., Obr. 15). Na otevřené dvojstraně se také nachází motiv postavy ve vodním obleku, jak jede na podmořské motorce. Sedmá strana nabízí oddíl „Věděli jste?“ společně s úkolem k zamyšlení (Příloha II., Obr. 16). Sedmou a poslední osmou stranu spojuje ve spodní části ilustrace znázorňující krajinu s opakujícím se motivem ponorky. Na poslední straně se nachází závěrečné dvě otázky týkající se filmu a prostor pro reflexi filmu a metodického listu i pro myšlenky a připomínky (Příloha II., Obr. 17).

4.4.3 Baron Prášil

Třetí metodický list patří k filmu *Baron Prášil*. Barva hraje opět zásadní roli, kdy bílou, černou a šedou doplňuje tmavě modrá, která reprezentuje vesmír a nebe, jelikož film začíná na Měsíci a i zde končí. Z filmu jsem vybrala stěžejní motivy, jako postavu Barona Prášila, létající koně a rybu, která spolkně hlavní postavy. Na první straně se nachází jméno režiséra (Karel Zeman) a název filmu (*Baron Prášil*), (Příloha II., Obr. 18). Hlavní stranu doplňuje grafika povrchu měsíce, na kterém stojí Baron Prášil, a motiv jeho opakující se postavy. Dále spodní strana obsahuje text, který motivuje k otevření a vyplnění metodického listu.

Na druhé straně jsou informace o ději filmu a úkol k zamyšlení, kde si osoba vyplňující list má zkusit zašifrovat vlastní větu (Příloha II., Obr. 19). Třetí strana je podobně jako v předchozím metodickém listu otevírací a ve své zavřené podobě jsou zde informace o realizaci filmu a počítačová kresba ryby, ve které se nacházejí průřezy, skrze které bude viditelný nakreslený motiv na spodní straně (Příloha II., Obr. 20). Při otevření strany se objevuje oddíl „Výtvarná dílna“, který vybízí vytvořit kresbu do obrysu ryby. V horní části strany je ilustrace povrchu měsíce (Příloha II., Obr. 21). „Koňská skládačka“ je rozvržena na čtvrté straně, kdy je úkolem vystříhat části koně a sestavit je správně dohromady (Příloha II., Obr. 22). Pátá strana leporela souvisí se skládačkou, slouží totiž jako pozadí pro vystříhnuté kusy papíru (Příloha II., Obr. 23). Na další straně je opět výtvarný úkol a postava Barona Prášila stojící na vyvýšenině, ve které se opakuje motiv ponorky. Poslední tři strany pojí ilustrace krajiny s motivem ponorky. Sedmá strana obsahuje oddíl „Věděli jste?“ a úkol k zamyšlení. Na poslední straně se standardně nachází prostor pro vlastní reflexi a myšlenky společně s dvěma závěrečnými otázkami.

ZÁVĚR

Cílem této diplomové práce bylo zmapovat uměleckou tvorbu a život Karla Zemana a nalézt jeho inspirační vlivy. Dalším cílem bylo vytvořit metodické listy na vybrané filmy z jeho tvorby.

V teoretické části jsem se pokusila popsat jak osobní stránku života Karla Zemana, tak uměleckou stránku. Vyzdvihla jsem nejdůležitější okamžiky v jeho životě i v umělecké tvorbě. Detailně jsem popsala jeho filmová díla, která jsou stěžejní částí nejenom následné praktické části diplomové práce.

Jako praktická část diplomové práce slouží metodické listy. Cílem bylo vyzdvihnout nejstěžejnější filmy Karla Zemana a vytvořit listy, které obsahují informace o filmu, zajímavosti a především tvůrčí úkoly, jak kresebné, tak písemné. Cílovou skupinou jsou především děti ve věku 10-12 let, ale věřím, že listy mohou využít i jiné věkové skupiny. Listy mohou sloužit jak pomůcka do výuky, ale mohou mít i mimoškolní využití. Předpokladem pro práci s metodickými listy je nejprve shlédnout film, kterým se list zabývá. Všechny úkoly jsou koncipovány pro diváka, který film již viděl.

Vybrala jsem tři filmy *Cesta do pravěku* (1955), *Vynález zkázy* (1958) a *Baron Prášil* (1961). Tyto filmy jsou nejznámějšími z tvorby Karla Zemana a představují důležité milníky v jeho tvorbě. Kromě kreativního výtvarného zpracování jsou také přínosné náměty a myšlenky filmu. Díky tématu i zpracování tyto tři filmy obsahují důležité prvky tvorby Karla Zemana a jsou tedy vhodným výukovým i poznávacím materiálem nejenom pro děti.

Metodické listy ve formě leporela jsou koncipovány každý do jiné barvy, která má souvislost s daným filmem. Zvolila jsem hravou grafickou úpravu připomínající kresbu a snažila jsem se listy vytvořit přehledné a srozumitelné. Vznikly funkční zábavné listy, které mohou mít široké využití.

Na závěr bych chtěla dodat, že vytvoření diplomové práce s tímto tématem pro mě bylo výzvou, ale i přínosem. Nově nalezené informace mě obohatily a pomohly mi na uměleckou osobnost Karla Zemana a především na jeho tvorbu nahlížet jinak, a to s větším respektem.

SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ

Monografické zdroje:

ADAMOVIČ, Ivan. *Encyklopedie fantastického filmu*. Praha: Cinema, 1941, 224 s. ISBN 80-901675-3-5.

BARAN, Ludvík. *Zázraky filmového obrazu*. Vyd. 1. Praha: Panorama, 1989, 317 s. ISBN 80-7038-036-5.

BERGAN, Ronald. *Film: [historie, žánry, světový film, režiséři od A do Z, 100 nejlepších filmů]*. Vyd. 1. V Praze: Slovart, 2008. Velký ilustrovaný průvodce. 528 s. ISBN 978-80-7391-136-2.

BŘEZINA, Václav. *Lexikon českého filmu: 2000 filmů 1930-1996*. Vyd. 1. Praha: Cinema, 1996. 530 s. ISBN 80-85933-09-8.

HAMES, Peter. *The cinema of Central Europe*. 1st pub. London: Wallflower Press, 2004. 24 Frames, 291 s. ISBN 1-904764-20-7.

HÁBOVÁ, Milada. SMEJKAL, Zdeněk. *Karel Zeman: Sborník studií a dokumentů*. 1. vyd. Praha: Československý filmový ústav, 1986, 103 s. ISBN: 47-009-86.

HURTOVÁ, Jarmila. *Národní filmový archiv, Praha: AFIT 1941–1944 (1948). Hradištko pod Medníkem: Inventář, 2010. NFA 2153/2010.*

KOKEŠ, Radomír D. *Rozbor filmu*. Vyd. 1. Brno: Filozofická fakulta Masarykovy univerzity, 2015, 264 s. ISBN 978-80-210-7756-0.

LUKEŠ, Jan. *Diagnózy času: český a slovenský poválečný film (1945-2012)*. Vyd. 1. Praha: Slovart, 2013, 447 s. ISBN 978-80-7391-712-8.

SANDOUL, Georges a Ljubomír OLIVA. *Dějiny světového filmu: od Lumiera až do současné doby*. 2. vyd. Přeložil Jaroslav BROŽ. Praha: Orbis, 1963, 616 s.

ZEMANOVÁ, Ludmila. ZEMAN-SPALENY, Linda. *Karel Zeman a jeho kouzelný svět*. Vyd. 1. Brno: CPRESS, 2015, 261 s. ISBN 978-80-264-0941-0.

ŽALMAN, Jan. *Umlčený film*. Vyd. 2. Praha: KMa, 2008, 431 s. ISBN 978-80-7309-573-4.

Elektronické zdroje:

ARTFILM.CZ. Hermína Týrlová. *Česko-Slovenská filmová databáze* [online]. 2019 [cit. 2019-04-01]. Dostupné z: <https://www.csfd.cz/tvurce/5788-hermina-tyrlova/>

BARTOŠEK, Tomáš. Vynález zkázy. *Filmový přehled* [online]. 2018 [cit. 2019-04-10]. Dostupné z: <http://www.filmovyprehled.cz/cs/film/396322/vynalez-zkazy>

EXPOZICE. Muzeum Karla Zemana. Naplánujte svou návštěvu. *Muzeum Karla Zemana* [online]. 2019. [cit. 2019-04-10]. Dostupné z: <https://muzeumkarlazemana.cz/muzeum-karla-zemana/expozice/>

FIKEJZ, Miloš. Karel Zeman. *Filmový přehled* [online]. 2018 [cit. 2019-04-02]. Dostupné z: <http://www.filmovyprehled.cz/cs/person/37288/karel-zeman>

Georges Méliés. *Animuj.cz - vše o animovaném filmu* [online]. Copyright © 2019 [cit. 2019-04-10]. Dostupné z: <http://animuj.cz/tvurci/georges-melies/>

Historie české kinematografie. *Czech* [online]. 2010 [cit. 2019-03-26]. Dostupné z: <http://www.czech.cz/cz/Objevte-CR/Fakta-o-CR/Historie-ceske-kinematografie>

Historie společnosti. *Bonton* [online]. [cit. 2019-03-30]. Dostupné z: <https://www.bonton.cz/cz/historie.html>

HOKR, Ondřej. Jiří Trnka. *Filmový přehled* [online]. 2018 [cit. 2019-04-01]. Dostupné z: <http://www.filmovyprehled.cz/cs/person/28391/jiri-trnka>

KŘIVÁNKOVÁ, Darina. Karel Zeman: Portrét slavného režiséra Cesty do pravěku | *Reflex.cz. Reflex.cz - Komentáře, zprávy, výrazné autorské fotografie*[online]. 2001 [cit. 2019-04-05]. Dostupné z: <https://www.reflex.cz/clanek/causy/73561/pred-30-lety-zemrel-karel-zeman-svymi-filmovymi-triky-predbehl-dobu-a-okouzil-cely-svet.html>

LOPOUR, Jaroslav. Cesta do pravěku. *Filmový přehled* [online]. 2018 [cit. 2019-04-10]. Dostupné z: <http://www.filmovyprehled.cz/cs/film/396218/cesta-do-praveku>

LOPOUR, Jaroslav. Baron Prášil. *Filmový přehled* [online]. 2018 [cit. 2019-04-10]. Dostupné z: <http://www.filmovyprehled.cz/cs/film/396461/baron-prasil>

Karel Zeman. *Muzeum Karla Zemana* [online]. 2019 [cit. 2019-04-02]. Dostupné z: <https://muzeumkarlazemana.cz/muzeum-karla-zemana/karel-zeman/>

Na kometě. *Filmový přehled* [online]. 2018 [cit. 2019-04-10]. Dostupné z: <http://www.filmovyprehled.cz/cs/film/396869/na-komete>

SLODIČÁK, Dávid. Ludmila Zemanová. *Česko-Slovenská filmová databáze* [online]. 2019 [cit. 2019-04-10]. Dostupné z: <https://www.csfd.cz/tvurce/75390-ludmila-zemanova/>

Ukradená vzducholod. *Filmový přehled* [online]. 2018 [cit. 2019-04-10]. Dostupné z: <http://www.filmovyprehled.cz/cs/film/396684/ukradena-vzducholod>

Vánoční sen. *Filmový přehled* [online]. 2018 [cit. 2019-04-05]. Dostupné z: <http://www.filmovyprehled.cz/cs/film/400510/vanocni-sen>

SEZNAM PŘÍLOH

Přílohy I.	Obrazový materiál k teoretické části.....	59
Přílohy II.	Obrazová dokumentace praktické části.....	73

PŘÍLOHY

Obrazový materiál k teoretické části

Obr. 1: Hlavní postavy *Vánočního snu*

Obr. 2: *Vánoční sen* – loutka

Obr. 3: *Křeček* – loutky

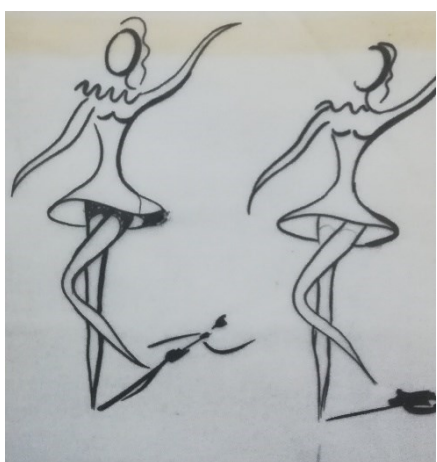
Obr. 4: *Pan Prokouk* – loutka

Obr. 5: *Pan Prokoup vynálezcem*

Obr. 6: *Inspirace*

Obr. 7: Kresba černou tuší

Obr. 8: Skleněná hlava

Obr. 9: *Král Lávra*

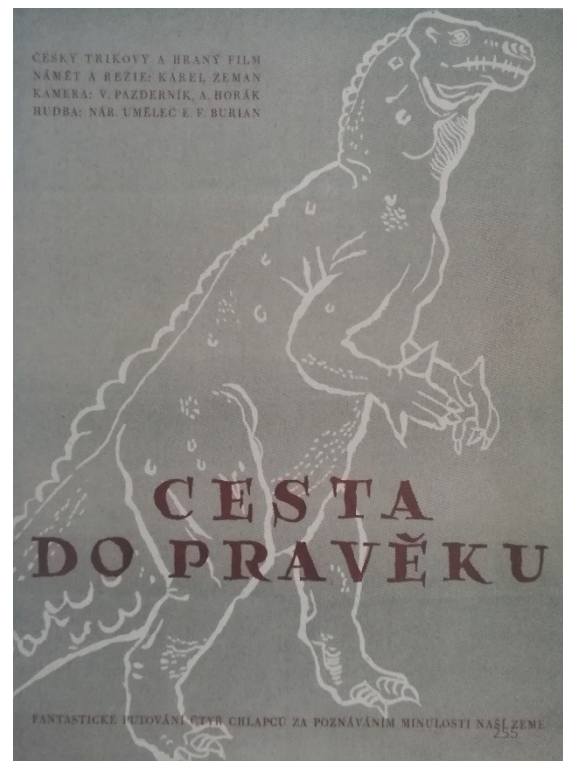
Obr. 10: Kombinace trojrozměrné a plošné animace

Obr. 11: Kombinace filmových technik

Obr. 12: Barevný Pan Prokouk

Obr. 13: Filmový plakát

Obr. 14: Modelář pracující na
miniaturě pravěkého ptáka

Obr. 15: Cestovní deník

Obr. 16: Miniaturní makety dinosaurů

Obr. 17: Scéna s modelem mamuta

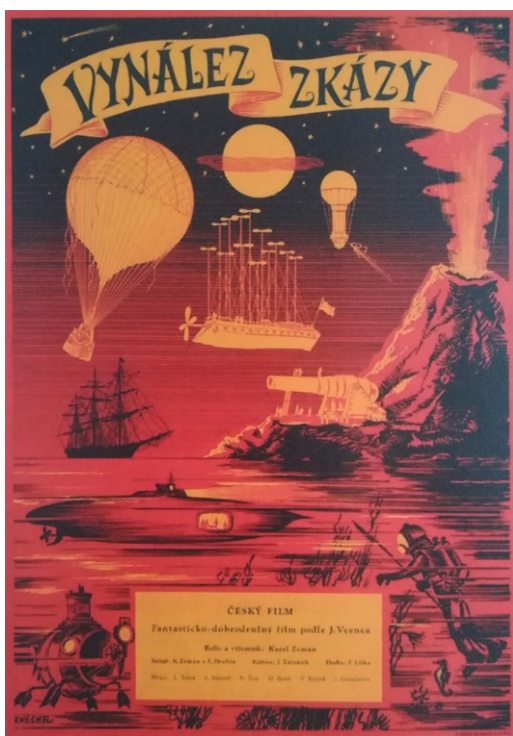
Obr. 18: Natáčení v ateliéru

Obr. 19: Tabulka s pohybem mamuta

Obr. 20: Miniatury chlapců

Obr. 21: Filmový plakát

Obr. 22: Vynález zkázy

Obr. 23: Stylizace scény do kresebné šrafury

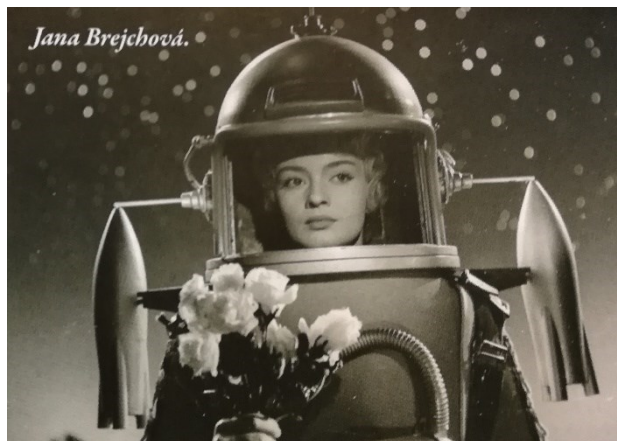
Obr. 24: Ukázka překrývání scén

Obr. 25: Ukázka ateliérové přestavovačky

Obr. 26: Filmový plakát

Obr. 27: Herečka Jana Brejchová

Obr. 28: Baron Prášil na měsíci

Obr. 29: Herci Miloš Kopecký a Jan Werich

Obr. 30: Ukázka z technického scénáře

Obr. 31: Výtvarná stylizace herců do období rokoka

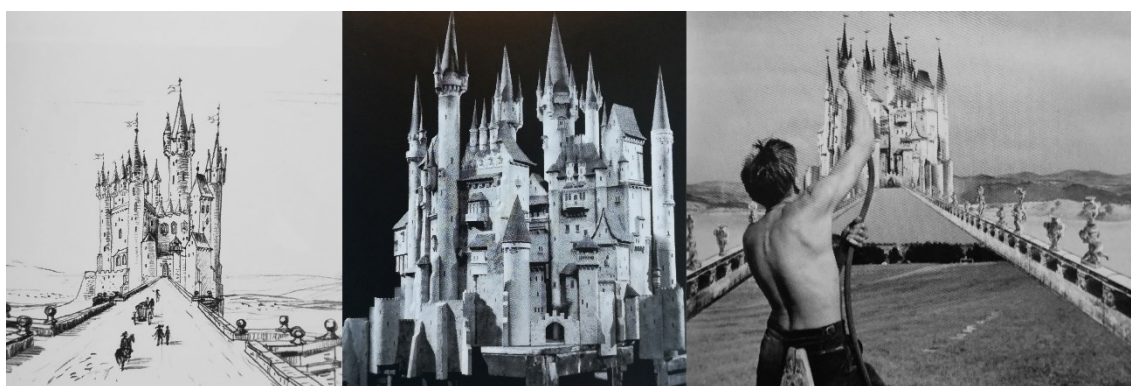

Ob. 32: Ukázka použití barvy ve filmu

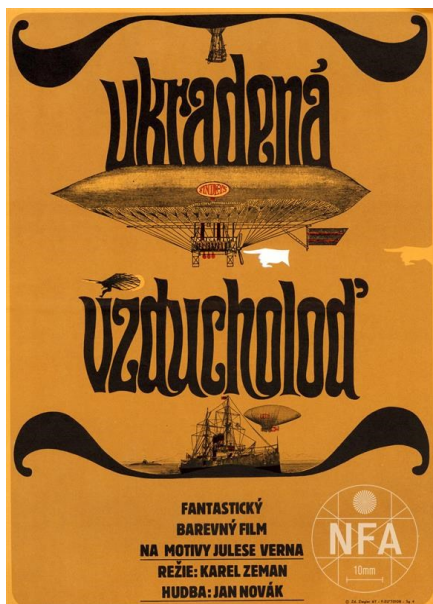

Obr. 33: Hlavní herci filmu

Bláznova kronika

Obr. 34: Ukázka výtvarného technického scénáře

Obr. 35: Filmový plakát

Obr. 36: Inspirace žánrovými obrazy

Obr. 37: Rekonstrukce obrazu *Nedělní odpoledne*

Obr. 38: *Nedělní odpoledne na ostrově Grande Jatte* od Georgese Seurata

Obr. 39: Herec Karel Effa

Obr. 40: Ukázka makety vzducholodi

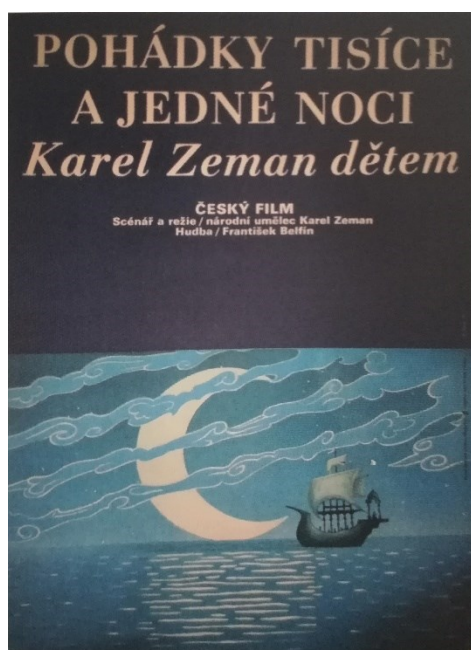
Obr. 41: Hlavní postavy filmu *Na kometě*

Obr. 42: Secesní pohlednice

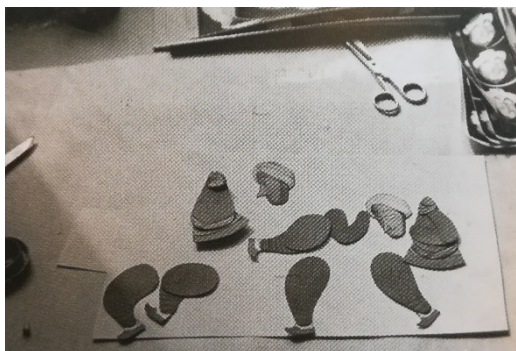
Obr. 43: Inspirace dobovými rytinami

Obr. 44: Filmový plakát

Obr. 45: Ilustrovaný rukopis perského básníka Firdausiho

Obr. 46: Ukázka ploškové animace

Obr. 47: Ukázka výtvarné stylizace

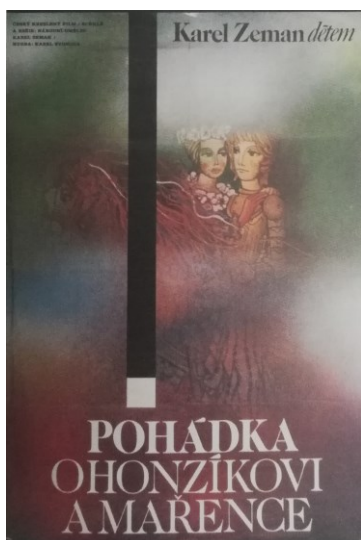
Obr. 48: Ukázka z filmu *Čarodějův učeň*

Obr. 49: Výtvarná stylizace postav

Obr. 50: Návrhy trojrozměrných hlav

Obr. 51: Filmový plakát

Obr. 52: Honzík a tři skřítki

Obr. 53: Model hradu

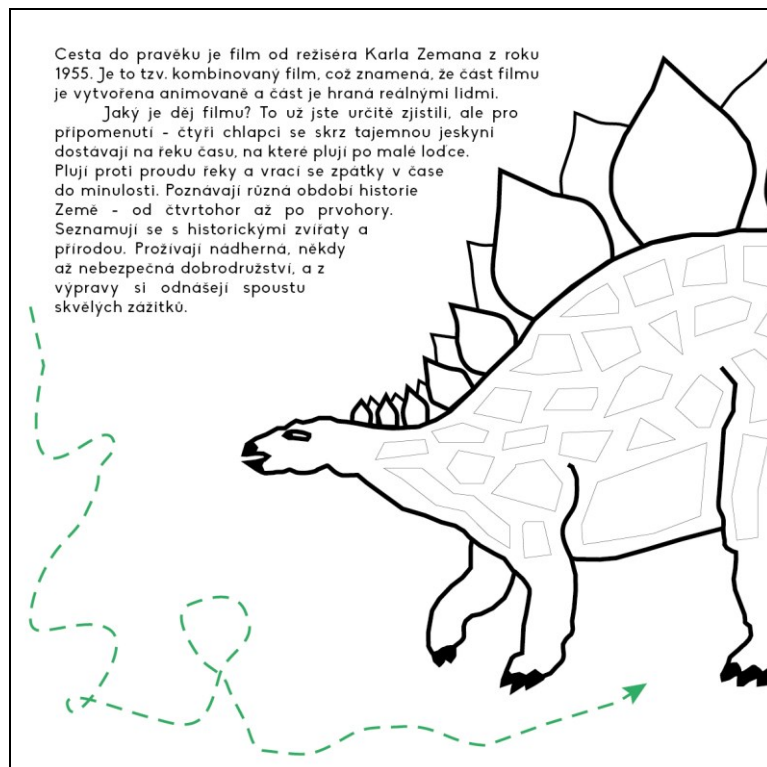
Obrazová dokumentace praktické části

Obr. 1: Mapa cesty do pravěku

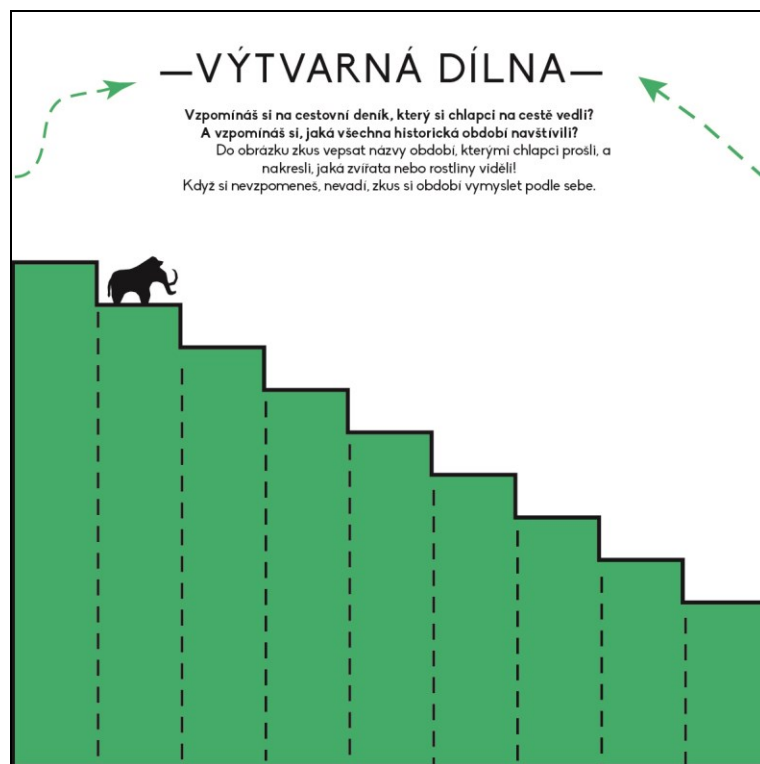
Obr. 2: Metodický list *Cesta do pravěku* – strana 1

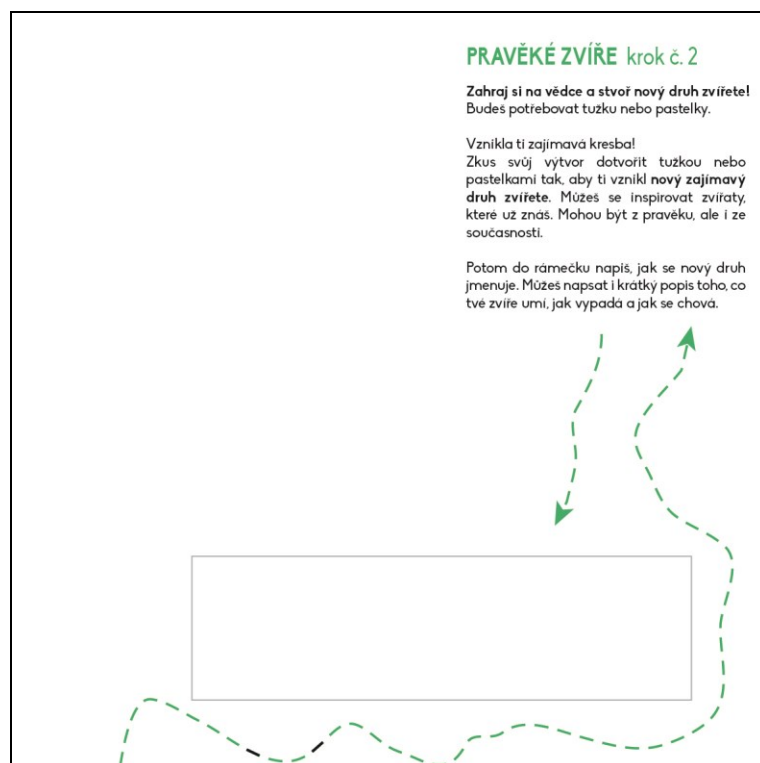
Obr. 3: Metodický list *Cesta do pravěku* – strana 2

Obr. 4: Metodický list *Cesta do pravěku* – strana 3

Obr. 5: Metodický list *Cesta do pravěku* – strana 4

Obr. 6: Metodický list *Cesta do pravěku* – strana 5

—VĚDĚLI JSTE ?—

Autori filmu oživili více než třicet druhů zvířat z doby před miliony lety.
Všechny modely zvířat byly tvořeny v ateliérech a jedini čtyři herci filmu museli občas velmi dobře hrát – reagovat na „obludy“, které tam vlastně ani nebyly.

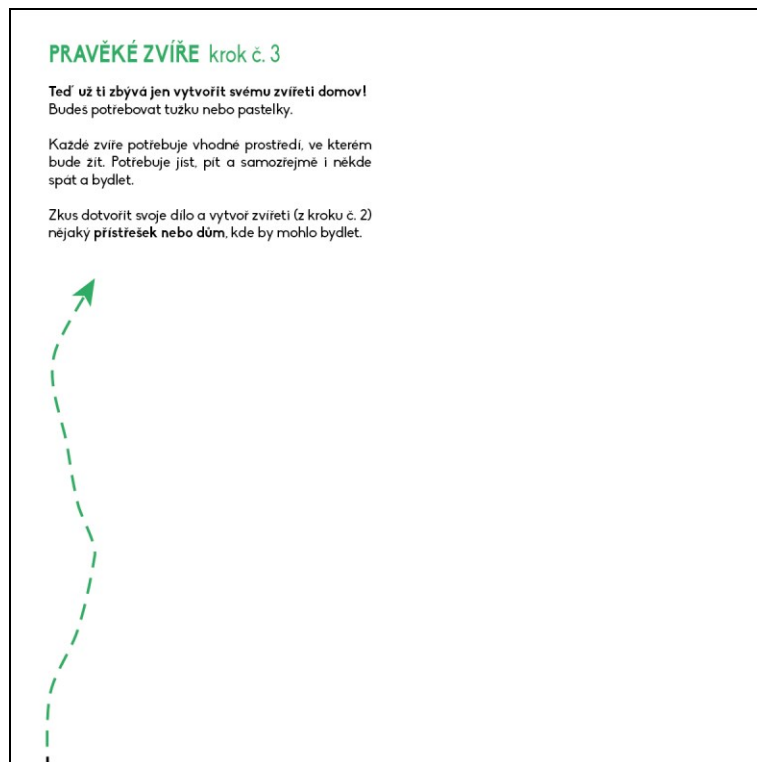
**Viš, jak se v dnešní době natáčeji animované scény filmů?
Jakou pomůcku filmaři nejčastěji používají?**
Zkus se zamyslet a odpověď napíš.

Zkuste si společně se spolužáky, kamarády nebo rodiči najít na internetu nějaké další zajímavosti k filmu.
(Např. kde se film natáčel, s kým Karel Zeman při tvorbě filmu spolupracoval nebo kde se v České republice nachází Muzeum Karla Zemana.)

Obr. 7: Metodický list *Cesta do pravěku* – strana 6

Tady můžeš napsat jaké scény, věci nebo myšlenky tě ve filmu zaujaly.
Dale zkus odpovědět na následující otázky.
Chtěl/a by si také podniknout cestu do pravěku?
Nebo se podívat do minulosti? Proč ano/ne?

Obr. 8: Metodický list *Cesta do pravěku* – strana 7

Obr. 9: Metodický list *Cesta do pravěku* – strana 8

Obr. 10: Metodický list *Vynález zkázy* – strana 1

Vynález zkázy je film od režiséra Karla Zemana z roku 1958. Je to tzv. kombinovaný film, což znamená, že část filmu je vytvořena animovaně a část je hraná realnými lidmi.

Hlavním motivem filmu, jak už název napovídá, je vynález zkázy, který vymyslel francouzský vědec profesor Roch. Ale profesor až do poslední chvíle nevěděl, že jeho stroj bude zmanipulován a využit k ovládnutí světa! Padouši, kteří profesora unesli, ho donutili stroj vytvořit právě za tímto účelem. Ale odvážný inženýr Simon celý film bojuje za osvobození profesora, za zneškodnění vynálezu zkázy a za záchranu světa. Na své cestě dokonce potkává i lásku.

Jestli díky vynálezu ovladli zaporáci svět, nebo byl vynález zničen, to se dozvíte ve filmu!

Režiser se pro námět filmu inspiroval fantastickým románem Julesa Verne, a po výtvarné stránce se inspiroval původními ilustracemi právě z tohoto francouzského románu - dřevorytyny vytvořili umělci Édouard Riou a Léon Benett.

NALÉHAVÁ ZPRÁVA

Pamatujes si, jak inženýr Simon poslal z opuštěného ostrova nalehavý vzkaz, že hrozí zkáza světa? Pomocí vzdušného balonu poslal zprávu až do daleké civilizace.

Zkus vymyslet, jakým způsobem bys poslal/a zprávu z ostrova ty! Vezmi si tužku a do rámečku slovně popiš nebo nakresli způsob, jakým bys odeslal/a nalehavou zprávu z ostrova, aby se dostala do civilizace.

Obr. 11: Metodický list Vynález zkázy – strana 2

—VÝTVARNÁ DÍLNA—

Profesor Roch vytvořil vynález zkázy. Ale když vynález vymyslel, nebylo jeho účelem, aby sloužil k ovládnutí světa, k vyvolání války nebo k šíření hrůzy. Ve špatných rukách měl vynález negativní účinek. Co kdyby se dal jeho vynález přestavit a využít k opačnému účelu?

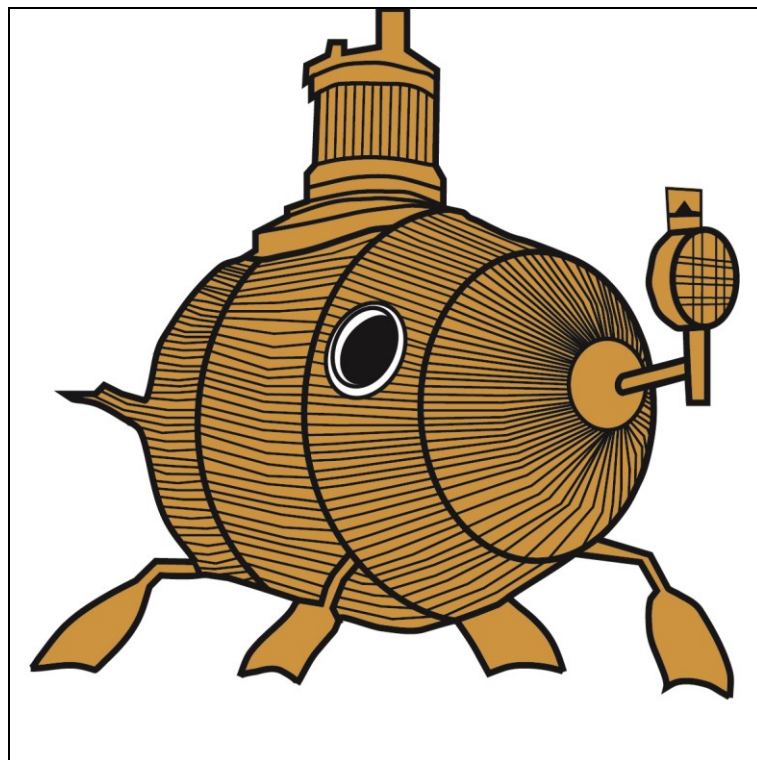
Nalevo vidíš vynález, který vymyslel profesor Roch a měl být využit k ovládnutí světa. Zkus na pravé straně vymyslet vlastní vynález, který by sloužil k opačnému a hlavně pozitivnímu účelu - například k zachování míru, k vytvoření pohody či radosti, k zatehování nějaké krize (úrodné přírodní katastrofy - požáry, povodně, hurikány atd., hladomoc znečištění ovzduší nebo cokoliv jiného co tě napadne).

Obr. 12: Metodický list Vynález zkázy – strana 3 a 4

Obr. 13: Metodický list *Vynález zkázy* – strana 5

Obr. 14: Metodický list *Vynález zkázy* – strana 6 zavřená

VLASTNÍ INTERIÉR SNŮ

Pamatuješ si, jak ve filmu vypadal vnitřek neboli interiér ponorky?
Co si takhle vymyslet vlastní interiér?
Co by mělo v ponorce být, aby ses tam cítil/a pohodlně, jako doma?

Zkus zapřemýšlet, jaký styl a jaké věci by uvnitř ponorky mělo být!
Vezmi si tužku nebo pastelky a nakresli do žlutého obrysu ponorky vlastní interiér snů.

Obr. 15: Metodický list *Vynález zkázy* – strana 6 otevřená

—VĚDĚLI JSTE ?—

Některé scény bylo velmi náročné natočit. Například scény, které se ve filmu odehrávaly pod mořem, se natáčely ve filmových ateliérech pomocí obřího akvária! Akvárium plné rybek nebo vodních rostlin bylo postaveno před kameru a záběry se natáčely skrz něj. Akvárium bylo 140 cm dlouhé a pouze 20 cm hluboké.

Viš, jak se v dnešní době natáčeji podmořské scény?
 Znáš nějaký film, kde je podmořská scéna nebo scéna na moři?
 Viš, jak se scény natáčely?
 Zkus se zamyslet nebo zapátrat na internetu a odpověď napíš.

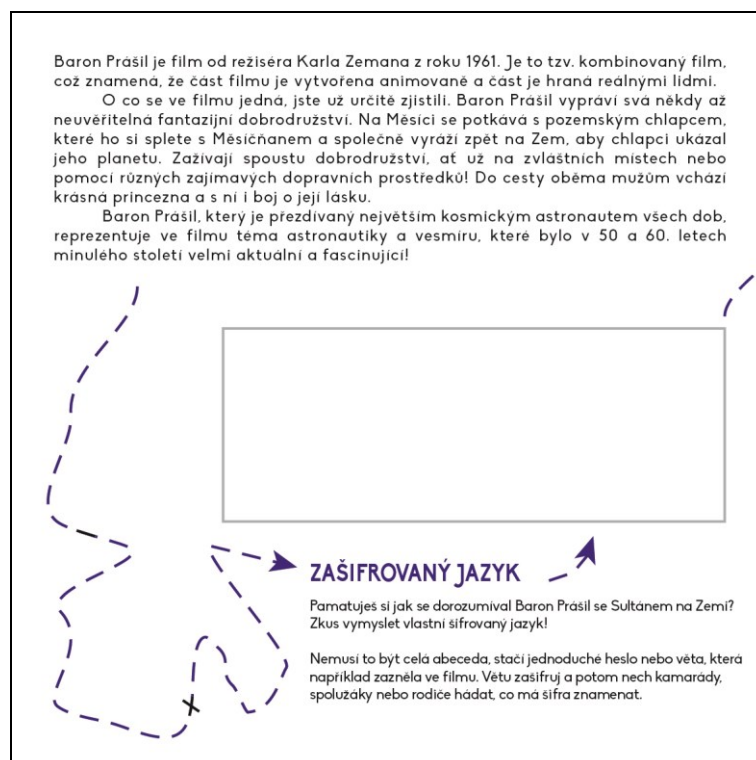
Obr. 16: Metodický list *Vynález zkázy* – strana 7

Tady můžeš napsat jaké scény, věci nebo myšlenky tě ve filmu zaujaly.
 Dále zkus odpovědět na následující otázky:
 Chtěl/a by si být vynálezcem a vymyslet stroj, který by mohl změnit svět?
 Nebo vymyslet jiný stroj, který by mohl nějak pomoci?

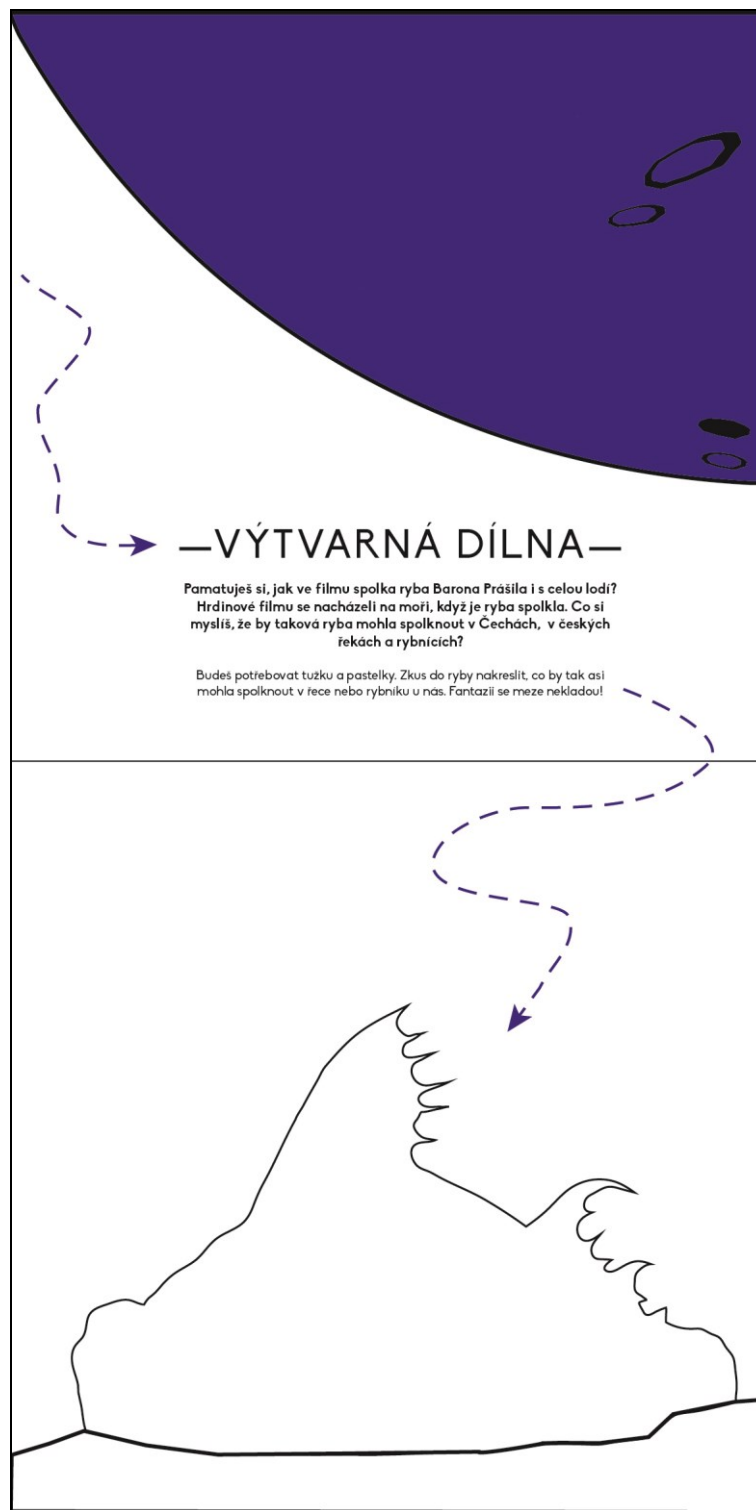
Obr. 17: Metodický list *Vynález zkázy* – strana 8

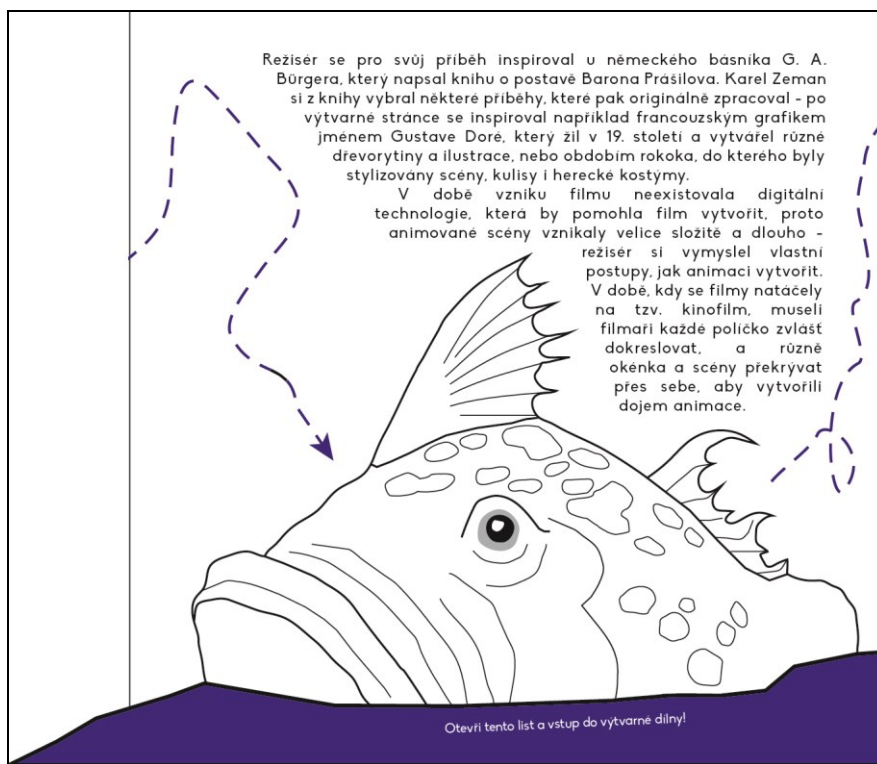
Obr. 18: Metodický list *Baron Prášil* – strana 1

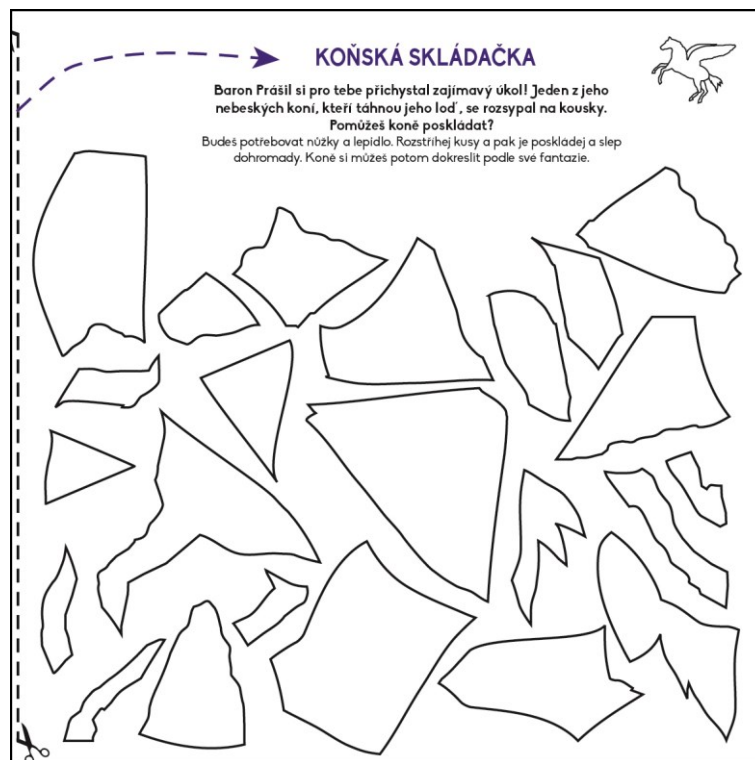
Obr. 19: Metodický list *Baron Prášil* – strana 2

Obr. 21: Metodický list *Baron Prášil* – strana 3 otevřená

Obr. 20: Metodický list *Baron Prášil* – strana 3 zavřená

Obr. 22: Metodický list *Baron Prášil* – strana 4

Obr. 23: Metodický list *Baron Prášil* – strana 5

→ VESMÍRNÝ DOPRAVNÍ PROSTŘEDEK

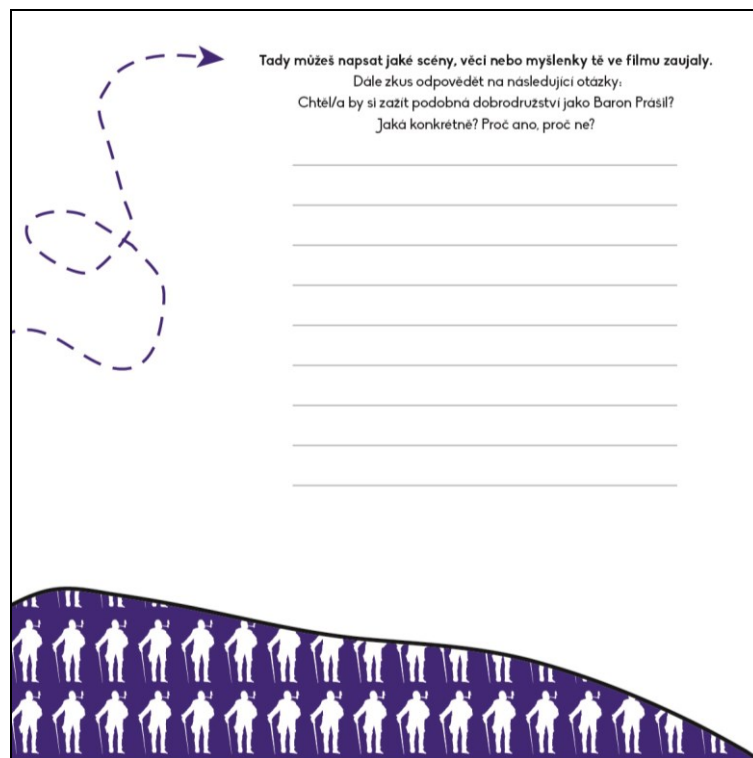
Ve filmu se objevilo spoustu dopravních prostředků, ať už vesmírný koráb, který tahly létající koně, loď, mořský koník, dělová koule nebo létající raketové batohy. Jsou to tedy úplně jiné prostředky, než známe z dnešní doby.

Jaký prostředek by jsi zvolil ty, aby si se dostal třeba na Měsíc?
Vem si tužku nebo pastelky, a zkus navrhnout nějaký prostředek, který by ti pomohl dostat se na vysvětný Měsíc. Můžeš se inspirovat prostředky, které se objevily ve filmu, ale i prostředky, které existují v dnešní době.

Obr. 24: Metodický list *Baron Prášil* – strana 6

Obr. 25: Metodický list *Baron Prášil* – strana 7

Obr. 26: Metodický list *Baron Prášil* – strana 8

Obr. 27: Obal na metodické listy – přední strana

Obr. 28: Obal na metodické listy – zadní strana

Obr. 29: Metodické listy a obal

Obr. 30: Detail metodických listů

ZDROJE PŘÍLOH

Příloha I.

Obr. 1–14

ZEMANOVÁ, Ludmila. ZEMAN-SPALENY, Linda. *Karel Zeman a jeho kouzelný svět*. Vyd. 1. Brno: CPress, 2015, 261 s. ISBN 978-80-264-0941-0.

Obr. 15

Cesta do pravěku [film]. Režie Karel Zeman. Československo, 1955.

Obr. 16–21

ZEMANOVÁ, Ludmila. ZEMAN-SPALENY, Linda. *Karel Zeman a jeho kouzelný svět*. Vyd. 1. Brno: CPress, 2015, 261 s. ISBN 978-80-264-0941-0.

Obr. 22

Vynález zkázy [film]. Režie Karel Zeman. Československo, 1958.

Obr. 23–27

ZEMANOVÁ, Ludmila. ZEMAN-SPALENY, Linda. *Karel Zeman a jeho kouzelný svět*. Vyd. 1. Brno: CPress, 2015, 261 s. ISBN 978-80-264-0941-0.

Obr. 28

Baron Prášil [film]. Režie Karel Zeman. Československo, 1961.

Obr. 29–34

ZEMANOVÁ, Ludmila. ZEMAN-SPALENY, Linda. *Karel Zeman a jeho kouzelný svět*. Vyd. 1. Brno: CPress, 2015, 261 s. ISBN 978-80-264-0941-0.

Obr. 35

PROKOPOVÁ, Alena. *Ukradená vzducholod*. *Filmový přehled* [online]. 2018. Dostupné z:

<http://www.filmovyprehled.cz/cs/revue/detail/ukradena-vzducholod>

Obr. 36–37

ZEMANOVÁ, Ludmila. ZEMAN-SPALENY, Linda. *Karel Zeman a jeho kouzelný svět*. Vyd. 1. Brno: CPress, 2015, 261 s. ISBN 978-80-264-0941-0.

Obr. 38

GLENN, Martina. Nedělní odpoledne na ostrově Grande Jatte. *Artmuseum.cz Martiny Glennové* [online]. 2019.

Dostupné z: http://www.artmuseum.cz/reprodukce2_pohled.php?dilo_id=735

Obr. 39-47

ZEMANOVÁ, Ludmila. ZEMAN-SPALENY, Linda. *Karel Zeman a jeho kouzelný svět*. Vyd. 1. Brno: CPress, 2015, 261 s. ISBN 978-80-264-0941-0.

Obr. 48

Čarodějův učeň - galerie k filmu. *Česko-Slovenská filmová databáze* [online]. 2019.

Dostupné z: <https://www.csfd.cz/film/10102-carodejuv-ucen/galerie/?type=1>

Obr. 49-53

ZEMANOVÁ, Ludmila. ZEMAN-SPALENY, Linda. *Karel Zeman a jeho kouzelný svět*. Vyd. 1. Brno: CPress, 2015, 261 s. ISBN 978-80-264-0941-0.

Příloha II.

Obr. 1

Soukromý fotoarchiv autorky

Obr. 2-26

Grafický editor – soukromý archiv autorky

Obr. 27-30

Soukromý fotoarchiv autorky